

**KALBOS
PRAKTIKOS
PROBLEMOS**

ISSN 2029-204X

LIETUVIŲ KALBOS DRAUGIJOS
KLAIPĖDOS SKYRIUS

KLAIPĖDOS UNIVERSITETO
KALBOTYROS IR ETNOLOGIJOS KATEDRA

KALBOS PRAKTIKOS
PROBLEMOS

14

Klaipėda, 2015

Sudarė A. Drukteinis

Redagavo S. Sirvidienė

Redakcinė kolegija:

Violeta Beniulienė

Albinas Drukteinis (ats. red.)

Vaida Drukteinytė

Daiva Pagojienė

Zita Šakienė

Lietuvių kalbos draugijos Klaipėdos skyrius, 2015

Klaipėdos universiteto leidykla, 2015

ISSN 2029-204X

P r a t a r m ė

Šiame tęstinio leidinio „Kalbos praktikos problemos“ numeryje spausdinami straipsniai ir pranešimų tekstai, parengti pagal to paties pavadinimo mokslinio seminaro pranešimus ir skirti aktualioms terminų ir kitų pavadinimų temoms.

Dalis straipsnių yra skirti jūreivystės terminų problemoms. Jie parengti vykdant Valstybinės lietuvių kalbos komisijos finansuojamą projektą „Jūreivystės terminų vartosenos duomenyno pildymas ir terminų tyrimas“ pagal Valstybinės kalbos vartojimo, norminimo ir sklaidos programą (kodas 2.10). Jūreivystės terminams skirtuose straipsniuose aptariami terminų reikšmių, tarpusavio santykių, užrašymo klausimai.

Vaidos Drukteinytės straipsnyje „Lietuviški metaforiniai jūreivystės terminai“ aptariami ne itin paplitę terminijoje perkeltinės reikšmės terminai gretinant su bendraisiais metaforizacijos polinkiais ir aptariant tokį termino darybos būdo santykį su kitais jų darybos būdais. Sandros Sirvidienės artimos temos straipsnyje „Jūreivystės terminijos leksiniai variantai“ aptariami įvairūs terminų sinonimikos atvejai, jie gretinami kilmės, sandaros ir taisyklingumo aspektais. Albino Drukteinio straipsnis „Ortografiniai jūreivystės terminų variantai: didžiosios raidės, brūkšnelis, kabutės“ yra skirtas terminų užrašymo skirtumams aptarti.

Kituose straipsniuose analizuojami daugiausia su Klaipėda susijusių pavadinimų vartosenos reiškiniai. Ievos Meižytės straipsnyje „Lietuviški ir nelietuviški Klaipėdos įmonių pavadinimai“ pateikiamas Klaipėdos prekybos įmonių pavadinimų pasiskirstymas miesto teritorijoje savos ar svetimos kalbos atžvilgiu, ieškoma nustatyto pasiskirstymo priežasčių. Ievos Meškytės straipsnyje „Vietovardiniai Klaipėdos gatvių pavadinimai“ aptariama vienos iš gatvių pavadinimų grupės semantinis pasiskirstymas, nustatinėjami tam tikrų pogrupių pavadinimų parinkimo motyvai bei jų pagrindumas. Lauros Grigaliūnaitės straipsnyje „Klaipėdos universiteto internetinės svetainės kalbos taisyklingumas“ svetainės kalba vertinama ne tik taisyklingumo atžvilgiu, bet ir bandoma aptarti teorinius tokios kalbos priskyrimo tam tikroms kalbos atmainoms klausimus.

Gintės Ramanauskaitės straipsnis „Šiuolaikiniai Lietuvos arklių vardai“ yra skirtas nedažnai mokslininkų dėmesio sulaukiantiems zoonimams. Arklių vardai tiriama kilmės, semantinio pasiskirstymo, užrašymo aspektais.

Leidinyje pateikti tyrimų rezultatai turėtų būti naudingi ir teoriniams kalbos tyrimams, ir praktiniams kalbos priežiūros darbams.

Sudarytojas Albinas Drukteinis

Turinys

Drukteinis, A. Ortografiniai jūreivystės terminų variantai: didžiosios raidės, brūkšnelis, kabutės	6
Drukteinytė, V. Lietuviški metaforiniai jūreivystės terminai	15
Grigaliūnaitė, L. Klaipėdos universiteto internetinės svetainės kalbos taisyklingumas ...	24
Meižytė, I. Lietuviški ir nelietuviški Klaipėdos įmonių pavadinimai	28
Meškytė, I. Vietovardiniai Klaipėdos gatvių pavadinimai	33
Ramanauskaitė, G. Šiuolaikiniai Lietuvos arklių vardai	38
Sirvidienė, S. Jūreivystės terminijos leksiniai variantai	46
Informacija apie autorius	56

ORTOGRAFINIAI JŪREIVYSTĖS TERMINŲ VARIANTAI: DIDŽIOSIOS RAIDĖS, BRŪKŠNELIS, KABUTĖS

Albinas Drukteinis

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje analizuojami ortografiniai jūreivystės terminų variantai, susiję su didžiųjų raidžių, brūkšnelio ir kabučių rašymu. Tyrimas paremtas Jūreivystės terminų vartosenos duomenyne esančia ir iš įvairių tekstų (periodikos, vadovėlių ir pan.) papildyta medžiaga. Sudėtiniuose terminuose didžiąja raide dažniausiai rašomas su asmenvardžiu susijęs jo dėmuo. Rečiau – akroniminis ar kitokią individualumo ypatybę turintis žodis. Yra atvejų, kai tikriniai dėmenys virsta vientisiniu bendrinium terminu. Kai kada didžiosios raidės rašymas priklauso nuo apsisprendimo, ar laikyti tikrinį dėmenį simboliu pavadinimu. Nelaikant jo simboliu, netinka rašyti ir didžiąja raide.

Brūkšnelių rašymo variantai dažniau yra atsiradę dėl rašybos taisyklių nepaisymo. Gretinant su kitų kalbų atitikmenimis galima justi ir kitų kalbų rašymo taisyklių įtaką. Tai būdinga tarptautiniams sutrauktiniams terminams. Jūreivystės terminų ortografinių variantų gausa ir tipų įvairovė rodo nepakankamai sunormintą terminijos sritį.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: jūreivystės terminai, ortografiniai variantai, kodifikacija.

Įvadas

Ortografinį terminų variavimą būtų galima laikyti tiesiog korektūros klaidomis ar raštingumo stoka ir nelaikyti analizės vertu objektu. Tačiau jūreivystės terminijoje tokio pobūdžio variantai atrandami rašytiniame tekste – vadovėliuose, įvairios paskirties terminų sąrašuose, verčiamuosiuose žodynuose, t.y. redaguotuose ar bent paruošiamąjį leidybos etapą perėjusiuose leidiniuose. Taigi tokių variantų vartoseną turi turėti tam tikro pastovumo, kad išliktų išleistame ar paruoštame leidybai tekste. Kita vertus, ortografiniai variantai skirtingų autorių skirtinguose leidiniuose rodo neatsitiktinį terminų ortografinį variavimą.

Tad šio tyrimo **objektas** yra ortografiniai jūreivystės terminų variantai, o tyrimo **tikslas** – nustatyti ortografinių variantų tipus, juos aprašyti ir įvertinti normos atžvilgiu. Tyrimas remiasi išrinktais terminais su didžiųjų raidžių, kabučių rašymo, brūkšnelio vartojimo variantais. Variantai rinkti iš *Jūreivystės terminų vartosenos duomenyno*, į kurį yra patekę pagrindinių verčiamųjų žodynų terminai, taip pat vadovėlių, periodikos ir kitų rašytinių tekstų, iš kurių į duomenyną terminai dar nėra įtraukti.

Didžiosios raidės

Didžiosios raidės terminijoje nėra įprastos, nes jos rodo nusakomo dalyko išskirtinumą, individualumą, o termino paskirtis yra nurodyti daiktų rūšį. Tačiau paprastai sudėtiniuose terminuose priklausomasis dėmuo gali reikšti nusakomo dalyko ypatybę pagal tikrinį pavadinimą.

Dažniausia toks dėmuo yra asmenvardinis, pvz.: *Bernulio skaičius*, *Butervort tankų valymo sistema*, *Denforto inkaras*, *Flettnerio rotorius*, *Frahm'o cisterna*, *Hollo inkaras*, *Napier'o kreivė*,

Markonio apranga (tam tikros laivo burės) ir pan. Tokių terminų aptikta apie 70. Sudėtinuose terminuose didžiosios raidės rašymo variantų nepasitaikė. Tačiau kai asmenvardinė ypatybė perkeliama visai daiktų rūšiai pavadinti (terminas tampa vientisiniu), rašoma mažąja raide, pvz.: *Kenterio jungiamoji grandis*, *Kenterio tipo jungiančioji grandis*, išardoma *Kenterio sistemos dviejų dalių grandis* ir *kenteris* (žr. Velička 1991). Taip yra nutikę ir su terminu *kingstonas*, pavadinančiu laivo bortuose esančius vožtuvus vandeniui leisti į laivą gaisro ar kitu atveju. Lietuvių kalba parašytuose specialiuose tekstuose ir žodynuose jis rašomas mažąja raide, bet anglų kalboje paprastai rašomas didžiąja dėl akivaizdesnės sąsajos su anglų inžinieriumi Džonu Kingstonu (John Kingston (1786–1847), išradusiu šį vožtuvą (žr. http://en.wikipedia.org/wiki/Kingston_valve). Tokios pat kilmės yra ir plačiai vartojamas terminas *dyzelis* (pagal vokiečių išradėjo pavardę Diesel, liet. – Dyzelis).

Galima pastebėti su aptariamu klausimu nesusijusią tokių terminų ypatybę – nevienodą asmenvardžių užrašymą. Vieni jų adaptuojami (*Bernulio skaičius*, *Denforto inkaras*, *Gauso paklaida*, *Holo inkaras*, *Stėvino inkaras*), kiti tik gramatinami – pridedama galūnė prie autentiško asmenvardžio (*Flettnerio rotorius*, *Frahm'o cisterna*, *Napier'o kreivė*, taip pat ir adaptuotųjų variantai – *Danforth'o inkaras*, *Hollo inkaras*, beje, kaip matome, galūnė pridedama nevienodai – po apostrofo ir tiesiogiai), yra, tiesa, labai mažai, tik transliteruotų, bet negramatinamų (*Butervort tankų valymo sistema*). Bet tame pačiame šaltinyje dvejojo rašymo nepasitaiko.

Vienu kitu atveju lietuviškoje jūreivystės terminologijoje yra prigiję pavadinimai be tikrinio dėmens, nors atitikmenys kitoje kalboje, vartojamas pavadinimas su tikriniu, asmenvardiniu, dėmeniu. Pavadinimas *virvinės kopėčios* anglų kalboje yra *Jacobs ladder*, o jūros plėšikų vėliava – *jolly Roger* „linksmasis Rodžeris“. Pavartoti, kad ir neoficialiai, išversti tokie pavadinimai taip pat priklausytų aptariamajai grupei.

Retai, bet pasitaiko terminų su geografiniu pavadinimu. Tuomet, be abejo, šis žodis rašomas didžiąja raide ir be variantų, pvz.: *Bermudų / Bermudo¹ burė*.

Kitokio pobūdžio didžiosios raidės rašymo variantai yra termine *Loranas / loranas* „tolimojo veikimo radionavigacinė sistema“. Tai trumpinys iš **LONG RANGE Navigation**, todėl neretai pavartojamas kaip simbolinis pavadinimas, paprastai tai parodant ne kabutėmis, o šriftu: *navigacinė sistema LORAN* (Banaitis 2001, 312) Kai kada ir abiem būdais: *navigacinė sistema „LORAN“* (Banaitis 2008, 318). Jūreivystės srities žodynuose šis pavadinimas vartojamas ir kaip savarankiškas žodis su galūne, tada rašomas dažniau didžiąja raide (Banaitis 2008, 210), anglų–lietuvių kalbų žodynuose ir kai kur kitur (Stundžia 1996, 42) – mažąja. Tokios pat kilmės yra ir tik

¹ Šio tikrinio vardo forma rašoma nevienodai. Daugiskaitos forma sutampa su salų pavadinimu, bet pavartota vienaskaitos vyriškosios giminės forma nėra tinkama, pati valstybė vadinama Bermuda, t. y. moteriškosios giminės, tad vartojant vienaskaitą turėtų būti *Bermudos burė*. Tačiau, matyt, teiktinas pavadinimas *Bermudų burė*, nes jūrininkams yra aktualus Bermudų trikampis – teritorija prie Bermudų salų (taip pavadinta burė yra trikampė).

mažąją raide rašomas terminas *radaras*. Šis trumpinys kilo iš anglų kalbos frazės **RA**dio **D**etecting **A**nd **R**anging. Matome panašų į asmenvardinių terminų *kingstonas* ar *kenteris* kitimą – virtimą bendrinio terminu.

Kitos navigacinės sistemos *Decca* rašymas su pirmąja didžiąja raide nėra kitokio rašymo būdo variantas. Pavadinimas yra kilęs iš įrašų kompanijos *Decca Record Company* pavadinimo pirmojo žodžio, kadangi šiai Jungtinės Karalystės kompanijai 1939 metais buvo pasiūlyta mintis kurti tokios sistemos įrangą (žr. http://en.wikipedia.org/wiki/Decca_Navigator_System#Origins). Anglai tik kaip pokštą vartoja akroniminį DECCA variantą, suteikę jam reikšmę *Dedicated Englishmen Causing Chaos Abroad* (žr. <https://www.princeton.edu/~achaney/tmve>). Taigi visomis didžiosiomis raidėmis šios sistemos pavadinimas negali būti rašomas, nors toks užrašymo būdas pasitaiko (Banaitis 2001, 132), net ir adaptuotas „DEKA“ (Banaitis 2008, 318).

Ir kiti bendrinės reikšmės neįgavę navigacinių sistemų pavadinimai rašomi kaip simboliniai – su kabutėmis ar kitu šriftu ir didžiąja pirmąja raide, pvz.: *radionavigacinė sistema Omega* (arba „Omega“) (užrašomas ir vien didžiosiomis: *navigacinė sistema „OMEGA“* (Banaitis 2008, 318), *Alfa* (arba „Alfa“), *navigacinė sistema „TRANZIT“* (Banaitis 2001; 2008).

Taigi dažniau vartojamos navigacinės sistemos *LORAN* pavadinimas tampa bendrinio terminu ir rašomas neretai mažąją raide, o kitų navigacinių sistemų pavadinimai, kai kada ir minėtasis, yra laikomi simboliniais ir užrašomi vienodinant pagal simbolių pavadinimų rašybą, nors yra skirtingos kilmės.

Visai kitoks variantų pasiskirstymas yra pavadinimuose, į kurių sudėtį tikrinių žodžių neįeina.

Vieną grupę sudaro laivų pavadinimai pagal galimybę vežti transporto priemones, kai jos pačios įvažiuoja į laivą, keltą, atitinkamai ir tam pritaikytos krantinės. Anglų kalbos frazė *roll-on / roll-off* yra sutrumpėjusi iki *ro ro*, frazė *roll-on / roll-off passenger vessel* – iki *ro pax*. Sudėtiniuose pavadinimuose šie trumpiniai eina nekaitomomis jų dalimis, pvz.: **Ro Pax** keltas, **Ro pax** keltas, **ro pax** laivas, **ro pax** laivyba; **Ro Ro** keltas, **ro ro** laivas, **ro ro** krantinė, **ro ro** terminalas, **ro ro** laivybos linija, **ro ro** kroviny (apie variantus su brūkšneliais žr. toliau). Kaip svetimos kalbos trumpinys, toks dėmuo galėtų būti laikomas simboliu ir rašomas pirma didžiąja raide, žinoma, su kabutėmis arba išskirtas šriftu, bet tokio rašymo būdo vartosenoje nepasitaiko. Rašančiųjų jis, matyt, suprantamas kaip bendrinis daiktų, dalykų rūšies neadaptuotas pavadinimas. Neadaptuoti bendriniais tapę pavadinimai, kaip ir adaptuotieji, rašomi mažosiomis raidėmis. Kaip svetimos kalbos žodžiai, savotiškos citatos iš kitos kalbos, gali būti parašomos pakreiptu šriftu. Bet ilgainiui paprastai šrifto skirtumas išnyksta. Adaptavimo galimybė menka. Dėmuo *ro pax* tokią galimybę dar turėtų, bet *ro ro* – ne, ir dėl kirčiuotos pabaigos – tokie svetimi žodžiai paprastai nelietuvinami, plg. *bolero*, ir dėl vargiai įmanomos galūnės. Sudarydami prasminę grupelę, abu pavadinimai būtų

tinkamiausi neadaptuoti, taigi *ro pax keltas*, *ro ro linija*. Jau ne didžiųjų raidžių dalykas – galimybė pirmąjį pavadinimą rašyti transkribuotą, lietuviškais raštmenimis – *ro paks keltas*. Tokia rašyba visai įmanoma, tik nebegalėtume jo laikyti kitos kalbos citata ir rašyti kitu šriftu.

Pusiau tikrinių, pusiau bendrinių žodžių pagrindu yra sudaryti minėtuose šaltiniuose randami laivų tipų pavadinimai pagal jų dydį, grimzlę, pvz.: „*Panamax*“ *dujovežis*, „*Panamax*“ *tipo konteinerinis laivas*, „*Panamax*“ *tipo kruizinis laivas*, „*Post Panamax*“ *dujovežis*, „*Post Panamax*“ *tipo laivas*. Lietuviškuose tekstuose jie vartojami kaip simboliniai pavadinimai, todėl pradedami didžiąja raide. Pavadinimas „*Panamax*“ yra kilęs iš Panamos kanalo pavadinimo ir reiškia, kad tokio tipo laivas yra maksimalių parametrų, galintis plaukti tuo kanalu, tai rodo dalis *max*. Pavadinime sutampantys skiemenys yra sulieti, tad pavadinimas sutrumpėja. Kitų kalbų, pavyzdžiui, anglų kalbos, tekstuose yra kur kas įvairesnių tokio pobūdžio pavadinimų: *Chinamax*, *Suezmax*, *Malaccamax*, atitinkamai siejami su Kinijos laivais, Sueco, Malakos (prie Malaizijos, Singapūro ir Indonezijos) sąsiauriais. Nors jų pagrindą sudaro tikrinis pavadinimas, bet tai išvestiniai (savotiški sudurtiniai) žodžiai ir jų rašyba didžiąja raide ne kaip simbolių nebūtu galima. Beje, ne visi ir turi geografinio pavadinimo pagrindą. Yra *Aframax* tipo laivai (lietuviškuose tekstuose nėra rasta), o jų pavadinimas yra kilęs iš sudėtinio pavadinimo *Average Freight Rate Assessment* pirmųjų raidžių, t. y. akroniminės kilmės laivo tipo pavadinimas (žr. <http://en.wikipedia.org/wiki/Panamax>). Lietuvių kalboje tik kaip simbolinis toks pavadinimas gali turėti didžiąją raidę, kitaip dalį jo reikėtų rašyti kaip akronimus – *AFRAMax*.

Prie pavadinimo „*Panamax*“ gali būti pridėti kiti žodžiai, reiškiantys papildomas to laivų tipo ypatybes. Anglų kalboje vartojami *post-Panamax*, tą patį reiškiantis *over-Panamax*, taip pat *New Panamax* pavadinimai. Kol lietuvių kalboje jie vartojami kaip simboliniai, pirmosios pirmųjų žodžių raidės rašytinos didžiosios. Bet antrojo žodžio rašymas didžiąja raide lietuvių kalbos taisyklių neatitinka, tai anglų kalbos pavadinimų rašymo būdas. Ilgainiui, vis labiau plisdami, visi tie pavadinimai gali prarasti simbolinio pavadinimo pobūdį ir tapti kita kalba rašomu neadaptuotu pavadinimu, pavyzdžiui, *post panamax* tipo laivas, *new panamax* tipo laivas išskiriant šriftu kaip kitos kalbos citatą. Kol jie nelietuvinami ir nelinksniuojami, rašytini atskirais žodžiais, o jei kada nors paplistų, tarkim, pasakymai *postpanamaksinio tipo laivas*, *postpanamakso tipo laivas* rašytume kaip ir kitus tarptautinius žodžius su *post-*, plg.: *postindustrinis*, *postkolonijinis* ir pan. Tačiau tai mažai tikėtinas variantas dėl galimo poreikio pavartoti laivo tipo pavadinimus *Chinamax*, *New Panamax* – juos, ypač pirmąjį, sulietuvinti būtų keblu.

Periodikos tekstuose nereta atveju, kai varijuoja tiesioginės reikšmės pavadinimų rašymas. Ypač dažnai taip būna su terminalų pavadinimais. Vieni rašomi tik didžiąja raide, pvz.: *Krovos terminalas*, *Šaldytuvų terminalas*, *Trąšų terminalas*, kiti – tik mažąja, pvz.: *žemės ūkio produktų terminalas*, *universalus žemės ūkio produktų terminalas*, *birių produktų krovos terminalas*, gana

dažnai ir tie patys terminalai pavadinami rašant skirtingai, pvz.: *Grūdų terminalas / grūdų terminalas, Biriųjų krovinių terminalas / biriųjų krovinių terminalas, Kruizinių laivų terminalas / kruizinių laivų terminalas, Keleivių ir krovinių terminalas / keleivių ir krovinių terminalas, Suskystintų gamtinių dujų terminalas / suskystintų gamtinių dujų terminalas*. Net bandant paaiškinti kokia nors vartotojų nuostata, nuoseklumo nematyti. Tokį kaitaliojimąsi galima pavadinti periodikos tekstų autorių nesugebėjimas išsiaiškinti rašybos taisyklių. Tikriniai pavadinimai – individualumą, išskirtinumą rodantys pavadinimai, tad nėra pagrindo terminalo rūšies žodį rašyti didžiąja raide.

Prie tokių galima priskirti ir prieplaukų pavadinimus, pvz.: *Mažųjų pramoginių laivų prieplauka / mažųjų pramoginių laivų prieplauka, Mažųjų laivų prieplauka / mažųjų laivų prieplauka*. Dažniau vartojamų prieplaukų pavadinimai paprastai rašomi mažąja raide, plg.: *jachtų prieplauka, keltų prieplauka*.

Tačiau jei tokie pavadinimai yra įteisinti kaip įmonių pavadinimai, tai rašomi pagal įmonių, įstaigų bei organizacijų rašymo taisykles, pvz.: *UAB Centrinis Klaipėdos terminalas, UAB Krovinių terminalas* ir pan. Didžiosios raidės rašymas priklauso nuo to, koks pavadinimas vartojamas – įmonės ar tiesiog terminalo tipas, tai priklauso nuo konteksto.

Kiek kitaip yra su krantinių pavadinimais. Pirmasis žodis gali turėti tik nurodomąją paskirtį ir neišskirti pavadinamą krantinę koku nors individualumo statusą suteikiančiu žodžiu, pvz.: *atsarginė krantinė, balasto krantinė, giliavandenė krantinė, krovos krantinė*. Paprastai tokie pavadinimai nurodo uosto teritorijoje esančias krantines. Neretai jos turi tik numerius, pvz.: *5-oji krantinė, 32-oji krantinė*. Tačiau jei krantinės yra miesto dalių, miesto vietų pavadinimai, t. y. urbanonimai, jų pavadinimai rašomi kaip ir kitų urbanonimų – gatvių, tiltų pavadinimai, t. y. didžiąja raide, pvz.: *Buriotojų krantinė, Žvejų krantinė*, plg.: *Grižusi iš kelionės jachta prisišvartavo Buriotojų krantinėje; Žvejai su gyva žuvimi atplaukia prie Žvejų krantinės*.

Pagrįstai didžiąja raide pradedami rašyti tiesioginės reikšmės pavadinimai *Baltasis sąrašas, Juodasis sąrašas, Pilkasis sąrašas*. Tai realūs laivų pagal valstybių vėliavas sąrašai vertinant jų patikimumą įvairiais atžvilgiais.

Brūkšnelis terminuose

Jūreivystės terminų vartosenoje brūkšnelio rašymo atvejų yra gana daug ir skirtingo pobūdžio. Šiaip brūkšnelis tarp sudėtinio termino dėmenų terminijoje yra retas ženklas. Terminų sudėtinės dalys hierarchiškai susluoksniuoja termino reikšmę, perteikia klasifikacinius požymius – kiekvienas naujas sudėtinio termino dėmuo siaurina reikšmę (Gaivenis 2002, 28). Brūkšnelis tarp savarankiškų žodžių rodo jų lygiavertiškumą ir bendrą reikšmę (plg. LKRS 1992, 54, 56, 57). Todėl tokie terminai kaip *atrama-sija, sija-keltuvas* turėtų būti su brūkšneliu nevartojami ir taisomi į atributinius junginius: *atraminė sija, sijinis keltuvas*, nes yra ir kitokių sijų bei keltuvų, tad pirmasis

žodis atskiria tam tikras sijas ir keltuvus. Labiau brūkšnelio rašymo atvejį atitinka terminai *instruktažas-atestacija*, *dyzelinis-elektrovežis laivas*, bet ir iš jų pirmasis galėtų būti pertvarkytas į *atestacinis instruktažas* – turbūt yra ir kitų instruktažų, kuriuose nėra atestuojama.

Kitais atvejais du savarankiški žodžiai ir nurodo dvi sritis, du reiškinius ar pan., todėl brūkšnelio nereikia terminuose *uosto-reidinis ledlaužis*, *dugninė-bortinė armatūra*. Uostas ir reidas yra skirtingos laivų buvimo vietos – reide laivai stovi, kai neleidžiama įplaukti į uostą. Tad *uosto ir reidinis ledlaužis*, *dugninė ir bortinė armatūra* (*dugno ir bortų armatūra*). O tokių terminų kaip *transporto-desantinis laivas* rašymą galėjo paveikti ir atitinkamų rusų kalbos terminų sandara, pvz.: *танко-десантное судно*, *транспортно-буксирное судно* ir pan. Tokio modelio galbūt yra ir minėtasis *uosto-reidinis ledlaužis*.

Brūkšnelio rašymo taisyklėse yra aptarti siauresnio turinio priedėliai po pažymimojo žodžio (LKRS 1992, 55). Juose brūkšnelio nereikia. Taigi ir jūreivystės terminai *traleris-šaldytuvas*, *dokininkas-mechanizatorius*, *laivas-šaldytuvas* rašytini be brūkšnelio: *traleris šaldytuvas*, *dokininkas mechanizatorius*, *laivas šaldytuvas*.

Kai kada brūkšneliu sujungiami du to paties dalyko pavadinimai lyg neapsisprendus kuris yra geresnis. Neretai taip suplakami lietuviškas ir tarptautinis terminas, pvz.: *išilginė sija-karlingsas*, *skersinė sija-bimsas*, kai kada du lietuviški, pvz.: *inkaro-žvejų mazgas*. Tokias poras būtų galima pateikti aiškinamuoju priedėliu: *inkaro*, arba *žvejų*, *mazgas*; *išilginė sija*, arba *karlingsas* ir pan. Tokių pavadinimų santykis bei jų norminis statusas turėtų būti nustatytas aiškinamajame žodyne.

Atskirą grupę sudaro brūkšnelio rašymo atvejai sutrauktiniuose pavadinimuose. Jūreivystės terminijoje gausu terminų, kurie sukurti daiktui pavadinti pagal kitus su juo susijusius daiktus, kitų pavadinimus įtraukiant į termino sandarą. Ypač tai būdinga burinio laivo takelažo dalių pavadinimams: burės, lynai (virvės), stiebai ir jų dalys susipina viename pavadinime, pvz.: *bizanstakselis*, *bombramstenga*, *fokbramstengvantas*, *forbombramfordūnas*, *forbombramštagas*, *grotstenbakštagas*, *grotstenskakselis* ir daugelis kitų. Ir anglų, ir rusų kalbose tokių terminų rašyba nėra nusistovėjusi – žodynuose galima rasti ir su brūkšneliais tarp dėmenų, ir vientisai rašomų, ir net atskirais, savarankiškais žodžiais. Lietuvių kalboje tokios sandaros terminų rašymo su brūkšneliais tradicijos nėra, tad turėtų būti renkama arba vienas žodis (kaip pateikta pavyzdžiuose), arba junginys, pvz.: *bizanio stakselis*, *grotstengos stakselis*, *groto stengos stakselis* ir pan., bet ne *štag-karnakas*, *midel-španhautas*, netgi *jacht-klubas*,

Galbūt dėl tos pačios sutraukimo priežasties parašomas brūkšnelis tarp raidės ir žodžio, pvz.: *U-formos špantai*, *V-formos špantai*, *T-formos jungimas*. Žodynuose randami rus. *V-образный уноп*, angl. *V-engine*, *V-slot*, vok. *v-förmig*, *V-Motor*, kai kur greta variantų be brūkšnelio. Lietuvių kalboje tokie terminai rašome be brūkšnelio su žodžiu *pavidalo* arba tiesiogiai

su tolesniu termino žodžiu, bet kaip savarankiški pavadinimo dėmenys, plg. Terminų banko terminus *S pavidalo iškreipimas*, *V pėdsakas*, *T jungtis*.

Iš dalies sutraukimo reiškiniui gali būti priskirti jau minėti iš sutrumpėjusių konstrukcijų kilę pavadinimai ro-ro, ro-pax. Be kitų užrašymo variantų, yra ir jų rašymas su brūkšneliu. Kitose kalbose (rusų, anglų) toks krovinių transportavimo būdas nurodomas vartojant brūkšnelį, bet lietuvių kalboje, netraukiant juos į vieną kaitomą žodį, rašytina savarankiškais nekaitomais žodeliais: *ro ro*, *ro pax*.

Pasitaiko ir akivaizdžių rašybos netikslumų. Brūkšnelis parašomas vietoje apimties brūkšnio, t. y. brūkšnio be tarpelių, plg. *atpažinimo „savas-svetimas“ aparatūra*; turėtų būti *atpažinimo „savas–svetimas“ aparatūra*.

Kabučių vartojimas

Mažiausiai abejonių kabučių rašymas kelia tais atvejais, kai sudėtiniame termine yra akivaizdūs simboliniai pavadinimai, pvz.: *supaprastintoji laivų kontrolės sistema „Mėlynoji juosta“*, *navigacinės sistema „OMEGA“*, *navigacinės sistema „TRANZIT“*; taip pat *„Laser“ klasės jachta*, *„Atlantik“ tipo laivas*. Tokiems atvejams priskirtini ir apibendrinti kaip simboliniai pavadinimai, nors jų kilmė rodo tiesioginį ryšį su buvusiu realiu pavadinimu. Pavyzdžiui, navigacinės sistemos „Deka“ pavadinimas yra kilęs, kaip anksčiau minėta, iš pirmojo įmonės pavadinimo žodžio, „Loran“ – iš sudėtinio pavadinimo žodžių dalių, „Mursom“ – pavardės (admirolo Georgo Moorsom'o, 1849 m. vadovavusio komisijai, kuri pateikė laivo krovinių skaičiavimo sistemą, žr. http://en.wikipedia.org/wiki/Moorsom_System). Todėl gana dažnai pastarosios sistemos pavadinimas rašomas kaip ir kiti iš pavardžių kilę pavadinimai – *Mursomo sistema* (angl. *Mursom system*, rus. *сучема Мурсома*). Vengiant įvairaus vienos teminės grupės terminų rašymo būtų galima bendrinti juos kaip simbolinius ir rašyti su kabutėmis. Žinoma, sudėtiniai pavadinimai su asmenvardžių dalimis taip pat sudaro atskirą struktūrinę grupę ir būtų galima tuo remiantis rašyti kaip *Holo inkaras*, *Fletnerio rotorius*.

Laivų tipų pagal dydį ir grimzlę – „Panamax“, „Baltmax“, *Post Panamax*“, „*Post Panamax Plus*“ (pagal vartosenoje išplitusią rašybą) – priskirti prie simbolinių galėtume tik iš dalies, kaip neįgavusių visuotinai suprantamos rūšinės ypatybės. Tokiais pavadinimų dėmenimis nusakomos ypatybės yra bendresnės nei žodžiais „Lazer“, „Atlantik“. Ir pačių žodžių kilmė nėra susijusi su simboliniu pavadinimu. Ilgainiui jie galėtų būti vartojami panašiai kaip *ro ro krantinė*, *ro pax laivas*, t. y. *panamax dujovežis*, *baltmax laivų krantinė*, *post panamax tipo laivas*, *post panamax plus konteinerinis laivas*. Taip rašyti būtų patogiau ir dėl to, kad laivai turi individualius simbolinius pavadinimus, ir juos tekste reikėtų rašyti kabutėse po šitokio laivo nurodymo, pvz.: *panamax dujovežis „Golar Seal“*. Akivaizdžiai bendrieji laivų tipo apibūdinimai yra rašomi be jokio išskyrimo, pvz.: *ledo klasės laivas*, t. y. laivas, nebūdamas ledlaužis, galintis plaukioti

užšalusioje jūroje. Panašiai yra ir su pavadinimu *liuks klasės kajutė*. Nekaitomųjų žodžių rašymas pakreiptu šriftu nėra patogus, kadangi toks šriftas atstoja kabutes, ir taip parašytame pavadinime (*liuks klasės kajutė, panamax* konteinerinis laivas) galėtų būti ieškoma netiesioginės, kokios nors paslėptos tų žodžių reikšmės.

Tarp aptariamų sudėtinių terminų yra nemažai su perkeltinės reikšmės ar ne dalykinės kalbos žodžiais, pvz.: *burė „plaštakė“*, *buja „statinė“*, *„katpėdės“ mazgas*, *„bobiškas“ mazgas*, *mazgas „Kiškio ausys“*, *„patogioji“ vėliava*, *„arklių“ laivas*, *„patogios vėliavos“ laivas*, *mazgas „aštuoniuke“* ir pan. Perkeltinės reikšmės terminų jūreivystės srityje yra gana daug, ypač iš senesnių laikų atėjusių daiktų pavadinimai, plg.: *švartavimosi antelė*, *krovinių gervė*, *laivapriekio žiauna*, *vairo pelekas*, *inkaro rago nagas* ir pan. Tokių terminų perkeltinės reikšmės dėmenis rašyti kaip nors kitaip nei kitus nėra priežasčių. Kabutėse vartoti galbūt skatina postpozicinė apibūdinamojo žodžio padėti, būdinga simboliniams dėmenims. Tačiau šie žodžiai yra siaurinantys pagrindinio žodžio reikšmę ir paprastai turėtų eiti atributiniais terminų dėmenimis. Kai kuriuos taip pavartoti būtų galima, kad ir ne visai įprasta, pvz.: *plaštakinė burė*, *statininė buja*, bet terminų sandara nebūtų pažeista juos vartojant ir kaip siauresnės reikšmės postpozicinius priedėlius, plg.: *burė plaštakė*, *buja statinė*. Kitiems sudėtiniams pavadinimams net ir nereikia pertvarkymo – pakanka pašalinti kabutes, plg.: *katpėdės mazgas*, *bobiškas mazgas*, *patogioji vėliava*, *patogiosios vėliavos laivas*, *arklių laivas*, kai kurių pakeitus vietą pagrindinio atžvilgiu, plg. *aštuoniukės mazgas*. Pavyzdžiui, yra pavadinimas *arbatinis kliperis*, rašomas be kabučių, be kabučių parašomi ir kai kurie iš paminėtųjų terminų, pavyzdžiui, *katpėdės mazgas*, *patogios vėliavos šalis*. Taip nebūtų galima pertvarkyti kabutėse rašomo junginio: *mazgas „Kiškio ausys“*, reikėtų rašyti mažąja raide paliekant kabutes.

Nereikėtų kabučių pavadinimui *„Juodosios taurelės diena“*. Tai tikra diena, kada buvo paskutinį kartą išgerta pagal tradiciją duodama per pusiaudienį išgerti gogo taurelė britų Karališkame laivyne (1970 m. liepos 31 d.), tad rašytina *Juodosios taurelės diena*.

Visada kabutėse rašomi signalų, ženklų reikšmių aiškinimas, pvz.: *signalas „pasirengęs suteikti pagalbą“*, *signalas „žmogus už borto“*, *pavojus „žmogus už borto“* (iš pavojų sąrašo).

Išvados

1. Jūreivystės terminų ortografinių variantų kur kas daugiau yra vartosenoje – periodikoje, neredaguotuose vadovėliuose, rankraštiniuose darbuose, nei tam tikruose, kad ir nežymų norminamojo leidinio statusą turinčiuose žodynuose. Tokį ortografinį variavimą galima laikyti tekstų autoriaus raštingumo gebėjimų problema, ir tai terminijos kodifikacijai ortografijos srityje neaktuali.

2. Gana žymus ortografinis variavimas įvairių tipų, apimties ir paskirties žodynuose ir žodynėliuose rodo dar ortografiškai nesunormintą terminiją. Dalis tokių variantų gali būti dėl kitų

kalbų poveikio: didžiųjų raidžių rašymas dėl atitikmenų rašymo anglų kalba, brūkšnelio rašymas tarp sutrauktinių ir panašių į juos terminų – dėl rusų, taip pat ir anglų kalbų rašybos. Ne visada tinkamai pritaikomos ir lietuvių kalbos sudėtinių terminų ir apskritai tam tikrų konstrukcijų rašybos taisyklės.

3. Tiek didžiųjų raidžių rašymo, tiek kabučių vartojimo atvejų pasiskirstymas rodo bendrą individualumo blėsimo terminuose tendenciją. Per ilgesnį laiką dažniau vartojami terminai nebesiejami su asmenvardžiais ar kitais individualumo požymį turinčiais žodžiais ir tampa bendriniais, niekaip ortografiškai nebežymimais terminais. Paprastai taip nutinka terminui iš sudėtinio su tikriniu dėmeniu virstant vientisiniu.

4. Bendrinio termino pobūdį įgaunančius terminus ne visada patogu pritaikyti prie lietuvių kalbos – suteikti linksniuojamo žodžio pavidalą. Juos būtų galima palikti neadaptuotus, bet bendrinio sudėtinio termino dėmenis, plg.: *ro ro krantinė, ro pax keltas* ir pan.

Literatūra ir internetiniai šaltiniai

Banaitis J., 2001. *Anglų–lietuvių kalbų jūrų technikos, laivybos, žvejybos žodynas*. Sudarė Jurgis Banaitis. Klaipėdos universitetas.

Banaitis J., 2008. *Lietuvių-anglų kalbų jūrinis žodynas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Gaivenis K., 2002. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: LKI leidykla.

LKRS 1992 – *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. Parengė N. Sližienė, V. Valeckienė. Ats. red. V. Valeckienė. Vilnius: Mokslas.

Stundžia B., 1996. *Jūriniai įvardai. Trumpas angliškai-lietuviškas žodynas*. Torontas: J. Kuliešiaus *Printing Net* spaustuvė.

Velička A., 1991. *Jūreivystės žodynas*. Klaipėda.

http://en.wikipedia.org/wiki/Decca_Navigator_System#Origins

https://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Decca_Navigator_System.html

http://en.wikipedia.org/wiki/Kingston_valve

<http://en.wikipedia.org/wiki/Panamax>

http://en.wikipedia.org/wiki/Moorsom_System

LIETUVIŠKI METAFORINIAI JŪREIVYSTĖS TERMINAI

Vaida Drukteinytė

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje aptariami lietuviški metaforiniai jūreivystės terminai, teikiami *Jūreivystės terminų vartosenos duomenyne*, analizuojama, kokias bendrąsias metaforizacijos tendencijas jie rodo. Šiek tiek paliečiamas pavadinimo perkėlimo ir kitų terminų kūrimo būdų santykis, svarstomas kai kurių jūreivystės terminų formuluočių klausimas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: jūreivystės terminas, žodžio reikšmė, semantinis komponentas, metaforizacijos tendencija.

Abstract

According to the data collected from *The Database of Maritime Terms Usage* this article discusses the actual usage of Lithuanian figurative maritime terms and analyzes the general metaphorical trend of such terms. The article reviews some methods of creation of meaning and it's ratio with metaphoric terms and questions definitions of some maritime terms.

KEY WORDS: maritime term, meaning of the word, semantic component, metaphorical tendency.

Šio tyrimo **objektas** – lietuviški metaforiniai jūreivystės terminai. Nesigilinant į įvairias metaforų sampratos ir klasifikacijos teorines nuostatas (plg. Nikitina 1983, 37; Čermák 1997, 353; Gudavičius 2009, 125–129; KMŽ 2014, 11–32 ir kt.), darbu **siekama** aptarti *Jūreivystės terminų vartosenos duomenyne* (JTVD) teikiamus terminus², kurie yra sudaryti pavadinimo perkėlimo pagal objektų panašumą būdu. Siekiant šio tikslo, būtina įgyvendinti keletą **uždavinių**: nustatyti, kurie iš JTVD terminų yra atsiradę pavadinimo perkėlimo būdu; išsiaiškinti, kurie iš jų yra metaforiniai; patyrinėti juos bendrųjų metaforizacijos tendencijų (Ulman 1970, 276–280; Gudavičius 2000, 90–91; KMŽ 2014, 16) požiūriu.

Analizuojant JTVD teikiamus kalbos vienetus, matyti, kad, kaip ir kitų veiklos sričių, jūreivystės terminai sudaromi visais pagrindiniais būdais (Gaivenis 2002, 51–52; Jakaitienė 2009, 191): terminizuojant jau turimus žodžius, vienos dalykinės srities terminus perkeliant į kitą, sudarant visiškai naujus savus terminus ir juos skolinantis iš kitų kalbų. Iš karto reikia pasakyti tai, kad šių būdų atribojimo galimybė aptariant jūreivystės terminus yra, ko gero, dar mažesnė nei analizuojant kitų sričių terminus, nes jūrininkų kalba yra gerokai tarptautiškesnė. Ji, dažnai sudaryta iš skirtingų kalbų vienetų, yra labai nevienalytė, todėl ir naujų pavadinimų sudarymas, reikšmių perkaita gali būti susiję su ne viena kalba. Ši tema galėtų būti atskiro tyrimo objektas.

Išanalizavus surinktus duomenis, matyti, kad terminizavimo atveju tarp jūreivystės pavadinimų palyginti nemažai. Tai pasakytina tiek apie kalboje jau esančio žodžio reikšmės

² Kadangi „<...> visai neaišku, kaip atskirti terminą nuo netermino (pvz., nustatyti, ar žodis jau terminizuotas, kokia jo reikšmė laikytina terminine)“ (Jakaitienė 2009, 197), ir, kaip praktika rodo, tai sunkokai sprendžiama mokslinė problema, šiame straipsnyje visi JTVD vartojami kalbos atvejai patogumo dėlei vadinami terminais.

siaurinimą ar platinimą, tiek apie perkeltinės reikšmės sudarymą. Pastaruoju būdu atsiradę jūreivystės terminai dažnai yra **grynosios kalbinės metaforos**, kurioms būdingas ne ekspresyvumas, kaip paprastai būna metaforizuojant, o objektyvumas ir tekstinis savarankiškumas. Maža to, šioms metaforoms būdingas sistemiškumas ne tik kilmės, bet ir tolesnės darybos požiūriu. Dėl to vienintelių dalykinių sąvokų pavadinimų statusas (plg. Stunžinas 2006) dar labiau įtvirtinamas ir metaforinė tokių terminų prigimtis dažnai ryškėja tik iš kalbinės analizės.

Pavyzdžiui, kėlimo mechanizmo pavadinimas *gervė* yra grynoji kalbinė metafora, jau tapusi ketvirta žodžio reikšme – „(tech.) keliamasis kranas, keltuvas, lifto keliamasis [*sic!*] mechanizmas būgnas su ant jo vyniojamu lynu; pats toks keliamasis prietaisas, kranas“ (DŽe). Jūrininkų kalboje gervėmis ir kraunama, ir velkama, ir švartuojamasi, ir traluojama; jos būna doko, denio, banginių kėlimo, su sliekinė pāvara ir t. t. LTVD iš viso dabar įrašyti 58 *gervės*, kaip pagrindinio žodžio, terminai. Akivaizdu, kad dalis jų perimti iš kitų technikos sričių arba susidaryti pagal jų analogiją. Įdomu tai, kad šis įrenginys metaforiškai vadinamas ir rusų kalboje, tik čia išvelgiamas panašumas ne į gerves, o į gulbes (rus. *лебёдка* (TB 2014, MT)). Anglai tokius kranus dažniau vadina tiesiogiai, bet renkant duomenis buvo nustatyta, kad keltuvas ir anglų kalboje gali būti vadinamas metaforiškai – krabu (*a crab* – „(tech.) gervė, keltuvas, suktuvas“ (AN, Collins 2007)). Žinoma, kyla įtarimų, kad tokių skirtingų būtybių – gervės ir krabo – pavadinimų perkėlimas rodo kiek kitokio pavidalo keltuva, tačiau žodynai juos teikia kaip atitikmenis, todėl, nesigilinant į prietaisų sandarą, galima būtų kalbėti apie kitokį tautų požiūrį į supantį pasaulį (plg. Gudavičius 2000, 92).

Gretinant skirtingų kalbų metaforinius jūreivystės terminus, gerai matyti tam tikra takoskyra: viena vertus, visur veikia universalieji metaforizacijos dėsniai, kita vertus, kiekviena tauta pasaulį modeliuoja kiek savaip. Pastaroji pastaba itin taikytina senesnių, ne naujoviškų dalykų pavadinimams. Tai neblogai iliustruoja, pavyzdžiui, *akies* lizdo metaforiniai jūreivystės terminai. Vienas iš tokių yra *audros akis* – „centrinė tropinio ciklono dalis, kurioje vyrauja ramybė, paprastai šviečia saulė ir yra aukštesnė oro temperatūra“ (JTVD)³. Ne jūrininkui ši metafora dar atrodo gana gyva ir ekspresyvi, o jūros žmogus čia greičiausiai jokios konotacijos neįžiūrėtų. Visiškai taip pat šį reiškinį vadina anglai (*eye of the storm* (MT)), vokiečiai (*Auge des Sturmes* (MT)) ir rusai (*глаз бьпу* (MT)).

Galima būtų manyti, kad panašiai yra ir su *tinklo akimi*. Tačiau patyrinėjus aiškėja, jog skirtingos tautos skirtingai mato šią kiaurymę. Lietuvių kalboje tinklo akis (akutė) yra, galima sakyti, visiškai išblėsusi metafora – tapusi 2-ąja šio žodžio reikšme „nertinė tinklo skylė; mezginio, nyčių kilpa“ (DŽe). (Tiesa, žvejybos terminų žodynai šią reikšmę siaurina ir apibrėžia tiksliau: „kvadrato ar rombo formos tarpas tarp artimiausių supintų tinklo gijų“ (StJ).) Tokį pat metaforiškai

³ Nesant būtinybės, teikiama bendroji *Duomenyno* nuoroda. Jei reikia, tikslius šaltinius kiekvienu atveju galima pasižiūrėti pačiame JTVD.

atsiradusį terminą *tinklo akis* turi ir prancūzai (*maille* (TB 2014, MT)). Anglų kalboje daiktavardis *eye* „akis“ taip pat gali būti vartojamas tinklo kiauryme apibūdinti, nors dalykinėje kalboje pirmenybė teikiama kitam pavadinimui – *mesh* (AN), nusakančiam atliktą veiksmą (panašiai yra ir vokiečių kalboje – *Masche* (TB 2014, MT)). Rusų kalba vietoj akies metaforos renkasi daiktavardį *ячейя* arba *ячейка* (TB 2014, MT). Jis dabartinėje kalboje, be tinklo akies, reiškia duobelę, narvelį, ląstelę, vieno kario apkasą. Įdomu tai, kad *ячейя* „skylės“ reikšmė yra išsirutuliojusi iš pirminės „kilpos“ reikšmės. O šią etimologiją įrodinėdami rusų mokslininkai (Vasmer) remiasi lietuvišku žodžiu *ánka*, reiškiančiu „kilpą, grandį, ąsą“. Toks žodis, dabartinėje kalboje nelabai tevartojamas, yra užfiksuotas LKŽe: *Tinklo ánka pratrūko*.

Tinklo skylių pavadinimai skirtingose kalbose yra kitokie greičiausiai ir dėl to, kad jie gerokai senesni: kiekviena pirmą kartą gauti žuvų ir savaip vadino sudedamąsias tinklo dalis. O audros akį išvysti galima tik vandenyne, taigi ją nusakančią junginį lietuviai greičiausiai yra išsivertę iš kitų kalbų.

Grįžtant prie grynosios *tinklo akies* metaforos, būtina paminėti didelį šios reikšmės vieneto darumą: vartojami tokie terminai kaip *akiklis*, *akytumas*, *akytoji konstrukcija*, *akyta skečiamóji lenta*, *akuotis* „tarpas tarp dviejų virvių ar lynų galų, supintų šoninio pynimo būdu“ (JTVD) ir pan. Taigi mirusioji metafora yra palyginti gyva struktūrinės darybos požiūriu.

Metaforiniai jūreivystės terminai, kaip ir galima tikėtis, rodo bendrąją **antropocentrizmo** kryptį; palyginti nemažai yra tiek antropomorfinių, tiek **zoomorfinių metaforų**. Kartais jos yra perkeltos iš kitos dalykinės srities, kartais turi tokių pat metaforinių atitikmenų užsienio kalbose.

Sakysime, tam tikram virvių tvirtinimo prietaisui pavadinti lietuviai ir rusai renkasi tokį pat – metaforinį – nominacijos būdą, plg. (*švartavimosi*) *antelė* (JTVD) ir *крепительная утка* (MT). Gana dažnai tokie lietuvių kalbos faktai laikomi verstiniaus argumentuojant rusų kalbos, kaip pagrindinės jūreivystės kalbos sovietmečiu, įtaką. Be abejo, tai neatmestina, tačiau bendrieji metaforizacijos dėsniai veikia vienodai ir kiekvienoje kalboje šie jos faktai turi būti semantiškai motyvuoti. Pavyzdžiui, gretinant skirtingas jūreivystės termino *antelė* apibrėžtis, matyti skirtingas semantinių komponentų aktualizavimas. Vienuose šaltiniuose nepabrėžiamos jokios semos, kurios rodytų perkeltinės ir pagrindinės šio daiktavardžio reikšmės sąsajas: „įtaisas denyje ar krantinėje laivui pririšti (StJ); „nedidelis medinis ar metalinis skersinis, vartojamas virvėms užtvirtinti“ (NakJ). Kituose šaltiniuose sąvokos apibūdinamos tiksliau, yra įtraukiamos siejamosios minėtų reikšmių semos: (*švartavimosi*) *antelė* – „įrenginys, padarytas iš medžio ar metalo, turintis du galus ir skirtas virvei ar lynui tvirtinti“ (TLŽŽ, StJ, LAJŽ); *antėlė (virvėms tvirtinti)* – „pritvirtintas arba privirintas prie laivo konstrukcijų medinis arba metalinis ragelis vėliavoms, navigaciniam ženkliams, lynų galams tvirtinti“ (JT). Šios definicijos rodo, kad svarbiausios siejamosios tiesioginės ir perkeltinės reikšmės semos yra „du galai“ ir „ragelis“, kitaip sakant, du ryškūs,

išsikišantys tam tikrės formos galai, kurie daiktą daro panašų į antį. Taigi, nors metaforinės kilmės terminai „dažniausiai atsiranda kitų kalbų pavyzdžiu“ (Jakaitienė 2009, 191), laikyti juos vertiniais galima būtų tik tada, jei jų neparemtų kiekvienos kalbos sistema ir, atlikus sintaksinę semantinę analizę, negalima būtų įrodyti pavadinimo perkėlimo, vykstančio pagal bendruosius metaforizacijos dėsnius.

Panašios tendencijos matyti analizuojant ir kitas zoomorfines, kad ir išblėsusias, metaforas. Pvz.: *krovinio šildymo gyvatukas* (tanklaiviuose) (plg. rus. *змеёвик* (MT)); *kātpėdės* „jūrinis mazgas, kuriuo sutrumpinamas lynas ar stropas dvigubomis kilpomis užkabinant ant kablo“ (JŽ) (plg. angl. *cat's paw* (MT), rus. *кошачьи лапки* (MT)); (*laivo korpuso, laivągalio, laivāpriekio*) *žiauna*; *pelekas* „judančioji vairo dalis, į kurią laivui plaukiant veikia vandens spaudimo jėga“ (NakJĮ) (plg. angl. *fin* (TB 2014, MT), rus. *плавники* (TB 2014, MT)); *pelekinis kilis* (plg. angl. *fin keel* (MT), rus. *плавниковый киль* (MT)) ir t. t.

Ne viena tauta patyrusį jūrininką vadina *jūrų vilku* (plg. rus. *морской волк* (TB 2014, MT), angl. *sea wolf* (MT)). Tiesa, vokiečiams jis panašesnis į vandens žiurkę (*Wasserratte* (MT)), o anglams dar į jūrų šunį (*seadog* (TB 2014, MT)), seną degutą (*old tar* (MT)) ar seną druską (*old salt* (MT)) (graži metoniminė sąsaja!). Įdomu tai, kad A. Velička (1991; žr. JŽ), apibrėždamas junginį *jūrų vilkas* vadina jį žargoniniu: „žargoninis pavadinimas, reiškiantis prityrusį, daug plaukiojusį jūreivį, puikiai išmanantį jūrininkystę ir mylintį jūrą“ (JŽ). Taip lyg siūloma mintis, jog posakis esąs verstinis (jei terminas *žargonas* suprantamas dabartine reikšme). Tačiau lietuvių kalboje yra frazeologizmų ir palyginimų, kuriuose vilko įvaizdis reiškia gudrumą, patirtį bei išmintį⁴, tad kalbos sistema *jūrų vilkui* „patyrusiam jūrininkui“ neprieštarauja⁵. Žinoma, galima svarstyti, kiek lietuvių sąmonėje jūra yra platieji vandenys (matyt, šių nereikėtų tapatinti su *jūromis mariomis, jūrelėmis maružiomis*), bet galimą semantinę motyvaciją neleidžia šio junginio griežtai skirti prie verstinių, palieka ir ekvivalentinio posakio tikimybę.

Analizuojant JTVD pavyzdžius, matyti, kad šaltiniai, iš kurių renkama jam medžiaga, apibrėžia anaipol ne visas jūrininkų kalboje vartojamų terminų reikšmes (be abejo, tai žodyno, ne duomenyno uždavinys). Vienas tokių pavyzdžių yra junginys *jūros šauksmas*. Duomenyne pateikiama viena, A. Veličkos žodyne (JŽ) nurodoma, reikšmė – „infragarsiniai virpesiai apie 10 hercų dažnumo, kurie atsiranda virš banguojančios jūros paviršiaus, stipriai pučiant vėjui, dėl oro masių sutankėjimo prie bangų keterų ir išretėjimo prie jų papėdės. Plisdami garso greičiu, jie

⁴ Pvz., *gudrus kaip vilkas, kytrus* „gudrus“ *kaip vilkas* (Vosylytė 2014, 562); *senas vilkas* „daug matęs, patyręs, gudrus žmogus“ (LKŽe); *senas vilkas* „turintis patyrimo, gudruolis“ (Paulauskas 2003, 337); *vilkas perbėgo kelią* „pasisekė“ (Paulauskas 2003, 338) ir pan.

⁵ Dar plg. LKŽe: *jūrų vilkas* – 3. apie seną, patyrusį jūrininką: *Netgi visko mačiusius jūrų vilkus <...> kartais apima neviltis; Šitokio smūgio ir tikras jūrų vilkas būtų neatlaikęs*. Tiesa, *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* (DLKT) nėra nė vieno įrašo, kuriame būtų vartojamas junginys *jūrų vilkas*, – tai būtų galima sieti su šio posakio specifika bei jūreivystės tekstų analizės trūkumu.

pralenkia vėją ir bangas ir gali būti artėjančios audros simptomu [*– simptomas, V. D.*]⁶. Tačiau kone visi pajūrio gyventojai žino ir kitą reikšmę – „stiprus, nenumaldomas jūrininko noras plaukioti“⁶. Šias abi reikšmes, tiesa, ne visada tuo pačiu junginiu, patvirtina ir kitų kalbų pavyzdžiai. Sakysime, pirmąja – jūros skleidžiamo garso – reikšme lietuviai dar vartoja junginį *jūros balsai*, panašiai sako ir rusai – *jūros balsas* (*голос моря* (MT)); anglų žodynai (MT) tokiu atveju teikia tiesioginės reikšmės žodžių junginį *ambient sea noise* („aplinkinis jūros triukšmas, garsas“ ar pan.). Antrąją – jūros traukos – reikšmę lietuviai ir rusai „girdi“: *jūros šauksmas* (JTVD), *зов моря* (MT); o anglai jaučiasi traukiami ar net viliojami: *pull of the sea* (MT), *lure of the sea* (MT). Abi lietuviško *jūros šauksmo* reikšmės yra metaforinės ir jūra yra sušmeninama, nes tiesioginės reikšmės veiksmazodis *šaukti* jungiasi tik su asmenų pavadinimais. Tačiau vienu atveju jūros šauksmu reiškiamas aktyvus veiksmas: jūra leidžia garsus, panašius į žmogaus (plg. tiesiog. r.: 1. rėkti, klykti (*Vaikas šaukia visa gerkle*); 2. garsiai kalbėti, dainuoti (*Nešauk taip garsiai*) (DŽe)), kitu atveju apibūdinamas psichoemocinis poveikis (tiesa, dažniausiai daromas kalba) – jūra kviečia, reikalauja atvykti (plg. 3. kviesti, prašyti; liepti, reikalauti atvykti: *Šauk vaikus namo. Šaukti susirinkimą* (DŽe)). Taigi ir skirtingos sintaksinės semantinės grupės – aktyvaus veiksmo ir psichoemocinio poveikio – patvirtina, jog esama skirtingų reikšmių.

Kaip jau minėta, be zoomorfinių, jūreivystės terminijoje nemažai **antropomorfinių metaforų**⁷. Laivų ir kranto įrenginiai, kiti su jūreivyste susiję dalykai turi galvutes, akutes, kakliukus, pečius, alkūnes, žarnas, gyslas, nagus, kumštelius, liemenis, pirštus, padus, ausis, ragus, sparnus ir kitokias „kūno dalis“.

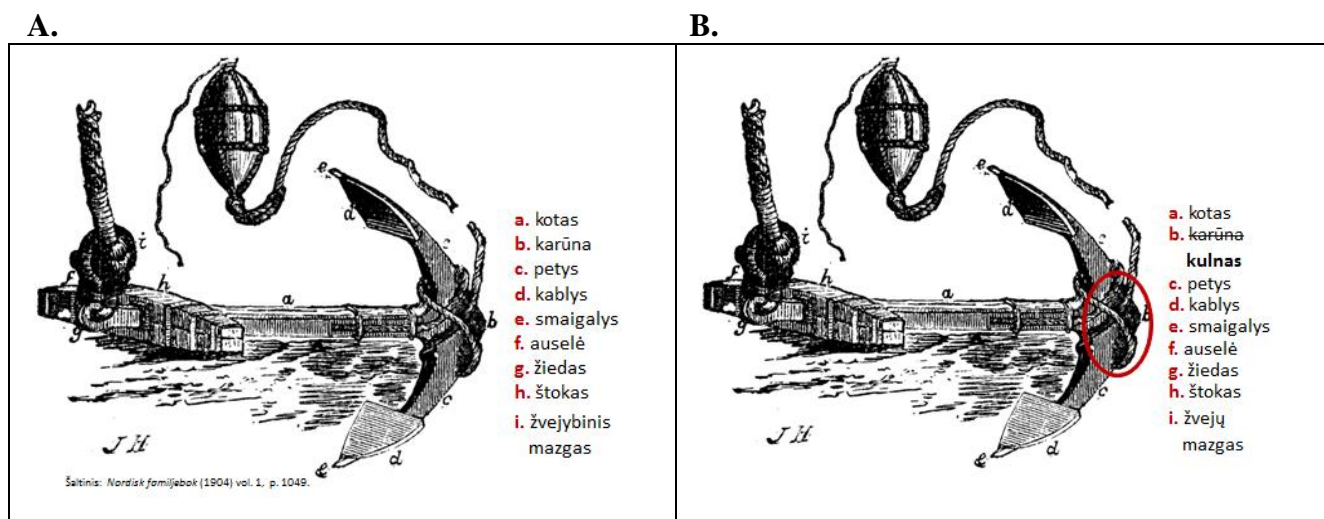
Ištyrus surinktus duomenis, matyti, kad pats gyviausias laivo įrenginys yra tas, kuris, viena vertus, yra bene judriausias, kita vertus, vienas svarbiausių visais laikais. Žinoma, tai – inkaras. Jis būna su ragais, nagais, pečiais, kulnais, ausimis ir t. t. Įdomu tai, kad skirtingos kalbos ne tik skirtingai vadina sudedamąsias jo dalis, bet ir kitaip įsivaizduoja jo „kūno“ padėtį. Sakysime, „Vikipedijos“⁸ paveikslėlyje, skirtame inkaro dalims aptarti, dauguma pavadinimų yra netinkami pažodiniai vertiniai (žr. 1 pav. A). O iš tikrųjų ten, kur švedams ir anglams yra inkaro karūna ar viršugalvis (šved. *krona*; angl. *crown*), lietuviams yra inkaro kulnas (žr. 1 pav. B).

⁶ DLKT nepaliudija nė vienos šių reikšmių, nes, matyt, dėl anksčiau minėtų priežasčių jame nėra nė vieno pavyzdžio, kuriame būtų vartojamas junginys *jūros šauksmas* ar *jūros balsai*.

⁷ Šių dviejų tipų atriboti kartais neįmanoma ir nereikia, nes svarbiausias dalykas yra negyvo objekto sugyvinimas (t. y. semantinis požymis [*+gyvas*]).

⁸ Šio šaltinio ignoruoti negalima, nes, nesant greitai randamų patikimesnių išteklių, jo duomenimis remiasi nemaža dalis informacijos ieškotojų.

1 pav. Inkaro dalys.

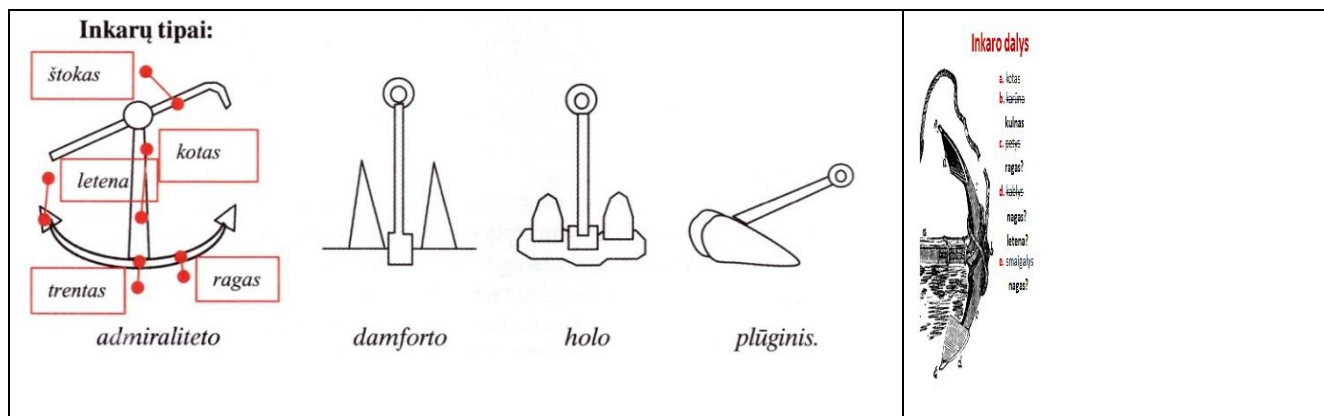

Taigi išeitų, kad anglų ir skandinavų inkaras neria žemyn gálva, o mūsų žemyn kojomis. Rusai, galima sakyti, palieka laisvę rinktis, nes ši inkaro dalis karo ir technikos terminų žodyne nurodoma kaip *башка якоря* (MT), t. y. makaulė, galva, o jūreivystės terminų žodyne – kaip *пятка якоря* (MT), t. y. inkaro kulnas (tiesa, yra ir trečias – svetimakilmis – variantas: *тренд якоря* (MT) – inkaro „kryptis“ (dar plg. A.DovPL, 545)). Žinoma, inkarų būna visokių (žr. 2 pav.) ir jų dalių pavadinimai gali įvairuoti net toje pačioje kalboje.

Sakysime, iš karto sunku nustatyti, kuri inkaro dalis lietuviams yra *ragas*, o kuri *nagas*, pirmiausia dėl to, kad skirtingi šaltiniai arba teikia skirtingą informaciją, arba taip netiksliai formuluoja terminų apibrėžtis, kad lieka neaiški pati sąvoka (jau nekalbant apie atvejus, kai jokio aiškinimo nėra). Pvz., A. Dovydenas „Pramoginiuose laivuose“ (A.DovPL, 545) apibendrinamas rašo, kad *ragas* yra „inkaro atsikišimas, įsirausiantis į gruntą“, o *nago* nemini (svarbu nesupainioti su vokiškos kilmės *nāgeliu* – „virbalas, kaištis, užkalas, medinių konstrukcijų jungiamasis elementas, neleidžiantis joms slinkti“ (A.DovPL)). Tiesa, kitame šaltinyje (A.Dov) tas pats autorius šią sąvoką apibrėžia tiksliau: *inkaro ragas* – „du, kartais keturi statmeni kotui, ties galais lenkti strypai, atsišakojantys nuo inkaro kulno“. „Jūreivystės žodyne“ *ragas* apibūdinamas palyginti abstrakčiai: „inkaro kablių galai“ (JŽ). Tačiau būtent šis žodynas tiksliausiai išaiškina *nago* sąvoką: „inkaro rago galas; nagu inkaras sukimba su gruntu“ (JŽ). Iš kai kurių kitų šaltinių konteksto galima spręsti, kad *nagas* kartais vadinamas *inkaro letena*, *inkaro lopetėle*. Tačiau šie junginiai gali reikšti ir didesnę inkaro dalį nei „rago galai, sukimbantys su gruntu“. Žiūrint į A. Dovydeno knygos „Buriavimas“⁹ admiraliteto inkaro schemą (žr. 2 pav.) ir turint galvoje kitus JTVD duomenis, galima teigti, kad *letena* kitur būtų vadinama *nagu*, *trentas* – *kulnu*, *ragas* – *kabliu* ir pan.

⁹ Ji parengta vadovaujantis Lietuvos buriuotojų sąjungos (LBS) patvirtintu jachtų įgulų rengimo kvalifikacinių programų sąrašu ir yra rekomenduojama LBS kaip metodinė medžiaga rengiantis jachtos vairininko ir kapitono diplomo egzaminams.

2 pav. Inkarų tipai (šaltinis: A.Dov, 118) ir inkaro dalių pavadinimai pagal JTVD duomenis

Šie keli jūreivystės terminų vartosenos atvejai yra geras pavyzdys to, kaip kalbamosios srities praktikoje įvairuoja ne tik pavadinimai, bet kartais ir pati žymimųjų objektų samprata. Ir tai gali būti nemažas kliuvinys formuluojant žodynines jūreivystės terminų apibrėžtis.

Renkant duomenis, pastebėta ir **viena kita gyvesnė metafora**, dar išlaikiusi šioki toki ekspresyvumą ir prie neutraliųjų jūreivystės terminų neskirtina¹⁰. Viena išpūdingesnių yra *avinėliai* arba *avinėliai-zuikučiai* – „bangų baltosios viršūnės“ (NakJI). Panašiai metaforiškai keturas vadina rusai – ėriukais (rus. *баранку* (MT)), anglai jas mato kaip baltas kepuraites (angl. *white caps* (TB 2014, MT)) arba kaip baltus arklius (angl. *white horses* (TB 2014, MT)). Panašumą į arklius įžvelgiame ir mes: *karčbanges*, t. y. bangas su karčiais, galima laikyti savotiška pusine zoomorfine metafora. Formos panašumas užfiksuotas ir kitu žodžių junginiu – *bangų garbanukai* (JŽ). Kaip matyti, metaforizacija šiuo atveju būdinga įvairioms kalboms¹¹. Tiesa, norint išsiaiškinti, ar patys jūrininkai nors kiek jaučia šių ir panašių junginių ekspresyvumą, ar jiems tai būtų grynosios kalbinės metaforos, reiktų atlikti specialų sociolingvistinį tyrimą.

Taigi metaforiniai jūreivystės terminai taip pat priklauso tai leksikos daliai, kuri, viena vertus, atspindi tautos pasaulėvoką, kita vertus, parodo santykius su kitomis kalbomis.

Išvados

1. Jūreivystės terminai patvirtina kitų dalykinių sričių tendenciją: pavadinimai, atsiradę pavadinimo perkėlimo būdu, paprastai yra grynosios kalbinės metaforos, dažnai tapusios atskiromis žodžio reikšmėmis. Dominuoja antropocentrinė metaforizacijos kryptis; palyginti nemažai yra zoomorfinių ir antropomorfinių metaforų.
2. Kalbamiesiems terminams būdingas vidinis skolinimasis, dažniausiai iš įvairių technikos sričių žodyno.

¹⁰ Apie stilistinę terminų neutralumą taikliai yra pasakęs K. Gaivenis (2002, 44–45): „Apskritai emocijinė-ekspresvinė konotacija pirmiausia siejasi su mokslo kalbos modalumu, o pačia bendriausia prasme – su antropocentrizmu.“

¹¹ Pragmatiškiausi, matyt, šiuo atveju būtų vokiečiai, nes jie žodynuose pirmiausia mini tiesioginės reikšmės junginį *putotos bangos* (vok. *Schaumwellen* (MT)).

3. Palyginti nemažai lietuviškų metaforinių jūreivystės terminų yra susidaryta pagal kitų kalbų pavyzdį arba išsiversta iš jų. Šių tipų griežtai atriboti negalima, nes metaforizacija yra kalbos universalija, būdinga daugeliui kalbų, o tiriamieji jūreivystės terminai daugeliu atvejų yra semantiškai motyvuoti ir lietuvių kalboje.
4. Jūreivystės sąvokų apibrėžtys, teikiamos analizuotuose šaltiniuose, gerokai skiriasi ir neretai rodo nevienodą tikrovės objektų sampratą. Rengiant terminų žodyną, būtina išsiaiškinti, kiek ši problema susijusi su leksikografija, o kiek su nominacijos aktu. Dar sunkesnis uždavinys – išspręsti panašią problemą, kai sąvokos aiškinimo nėra nė viename analizuojamame šaltinyje.

Literatūra ir šaltiniai

- A.Dov – Dovydenas A. *Buriavimas*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2010.
- A.DovPL – Dovydenas A. *Pramoginiai laivai*. Verslo žinios, 2008.
- AN – *Anglonas*: anglų–lietuvių kalbų kompiuterinis žodynas. Sud. B. Piesarskas, 2005.
- Collins 2007. *Collins COBUILD Advanced Dictionary of American English*. Harper Collins Publishers.
- Čermák F., 1997. *Jazyk a jazykověda (přehled a slovníky)*. Praha: Pražská imaginace.
- DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>.
- DŽe – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. S. Keinys. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006; taip pat <http://dz.lki.lt/>.
- Gaivenis K., 2002. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: LKI leidykla.
- Gudavičius A., 2000. *Etnolingvistika*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įm.
- Gudavičius A., 2009. *Etnolingvistika (Tauta kalboje)*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Jakaitienė E., 2009. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- JT – Paulauskas V., Banaitis J., Barzdžiukas R., Jonkus M., Kaulitzky A., Lukauskas V., Maksimavičius R., Maniachin A., Paulauskas D., Paulauskienė A., Plačienė B. *Jūrininkystės technologija*, I–II. Klaipėda: UAB „Klaipėdos banga“, 2008.
- JTVD – *Jūreivystės terminų vartosenos duomenynas*. <http://is.ku.lt/zodynas/index/>.
- JŽ – Velička A. *Jūreivystės žodynas*. Klaipėda: Baltija, 1991.
- KMŽ 2014 – Būdvytytė-Gudienė A., Gudavičius A., Jurgaitis N., Papaurėlytė-Klovienė S., Toleikienė R. *Konceptualiosios metaforos viešajame diskurse* (Konceptualiųjų metaforų žodynas). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- LAJŽ – Banaitis J. *Lietuvių–anglų kalbų jūrinis žodynas*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2008.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*. <http://www.lkz.lt>.
- MT – *Multitran*: internetinė vertyklė. <http://www.multitran.ru/>.
- NakJĮ – Nakas R., Stundžia B. *Jūriniai įvardai*. Vilnius: Jūrininkystės knygos fondas, 1992.

- Nikitina M., 1983 – Никитина М. В. *Лексическое значение слова*. Москва: Высшая школа.
- Paulauskas J., 2003. *Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas*. Kaunas: Šviesa.
- StJĮ – Stundžia B. *Jūriniai įvardai*. Torontas: Jūrinės knygos fondas, 1996.
- Stunžinas R., 2006. Lietuviški metaforiniai statybos terminai. *Terminologija* 13, 62–73.
- TB 2014 – *Tildės biurais*: internetinė vertyklė.
- TLŽŽ – Banaitis J. *Jūrų technikos laivybos, žvejybos lietuvių–rusų–anglų kalbų žodynas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1994.
- Ulman S., 1970 – Ульман С. Семантические универсалии. *Новое в лингвистике* 5. Москва: Прогресс.
- Vasmer – *Этимологический онлайн-словарь Макса Фасмера*. <http://vasmer.info/>.
- Vosyltė K., 2014. *Palyginimų žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

KLAIPĖDOS UNIVERSITETO INTERNETINĖS SVETAINĖS KALBOS TAISYKLINGUMAS

Laura Grigalūnaitė

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje apžvelgiama Klaipėdos universiteto svetainės kalba. Pradiniu tyrimų etapu išanalizuota maždaug 30 svetainės puslapių teksto, sugrupuotos klaidos bei trūkumai. Aptarus kalbos atmainas nustatytos sąsajos tarp kalbos atmainų ir klaidų kiekio. Pastebėtas akivaizdus kalbos taisyklingumo ryšys su stilistinėmis kalbos atmainomis ir nuolatinio bei laikino teksto pobūdžiu: oficialiojo stiliaus tekstuose, perteikiančiuose ilgalaikę informaciją, klaidų pasitaiko mažiausiai. Priešinga padėtis yra su laikinos informacijos ir ekspresyvesniais, publicistiniais tekstais.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: internetinės svetainės, kalbos atmainos, kalbos taisyklingumas, raštingumas.

Įvadas

Internetas – viena pagrindinių žiniasklaidos priemonių, užimanti svarbią vietą šiuolaikinės visuomenės gyvenime. Internetinėse svetainėse randama daug informacijos, jų kalba daro nemažą įtaką tiek šnekamajai, tiek rašytinei kalbai, todėl svarbu, kokia yra virtualioji kalba.

Interneto svetainių kalba kol kas nėra plačiai tyrinėta. Iš šios srities kol kas parašyti tik keli straipsniai: apie virtualios mamų bendruomenės kalbą (Jakaitė-Bulbukienė 2009) ir apie terminų vartoseną statybos prekių ir paslaugų svetainėse (Stundžinas 2009).

Konkrečiai Klaipėdos universiteto svetainės kalbos tyrimų kol kas nėra atlikta. Universiteto svetainė reprezentuoja įstaigą, kuria jos įvaizdį. Svarbu, kad svetainė būtų taisyklinga ir kalbos atžvilgiu, kadangi svetainėje naršo stojimo informacijos ieškantys moksleiviai, joje informacijos ieško ir studentai, ir Universiteto darbuotojai. Svetainės priežiūra svarbi dar ir todėl, kad internete naršomos įvairios svetainės ir jos yra nesąmoningai lyginamos. Taigi **tyrimo objektas** – Klaipėdos universiteto svetainės kalba.

Tyrimo tikslas – iširti, aprašyti KU internetinės svetainės kalbos taisyklingumą ir santykį su kalbos atmainomis.

Medžiagos šaltinis – KU internetinės svetainės kalba. Buvo skaitomi ir nagrinėjami universiteto naujienų, svarbios informacijos tekstai, kurie yra iškart pastebimi užėjus į internetinę svetainę ir itin aktualūs Universiteto studentams, taip pat buvo skaitoma informacija apie universitetą, jo istoriją ir projektus bei informacija apie du fakultetus (GMMF ir JTF). Tokie tekstai pasirinkti atsižvelgiant į tai, kad jie yra aktualūs ir studentams, ir besidomintiems Klaipėdos universitetu, jame vykdoma veikla. Iš viso perskaityta 30 lapų informacijos, maždaug 55 000 spaudos ženklų.

Internetinių svetainių tipai

Internetines svetaines pagal teksto pobūdį galima skirstyti į du tipus: tekstines ir netekstines. Tekstinių svetainių pagrindas – informacijos pateikimas tekstu: aprašomos naujienos, įvykiai, firmos veikla ir pan. Tokios svetainės dažniausiai pasižymi nedidele nuorodų gausa, aiškia struktūra, informacija pateikiama gana išsamiai. Netekstinėse svetainėse paprastai teksto nedaug, dominuoja vaizdinė medžiaga: nuotraukos, žemėlapiai, įvairios schemos, pasižymi nuorodų gausa (Vinickaitė 2001, 49). Universiteto svetainė priklauso tekstinių svetainių tipui.

Pagal informacijos pateikimo būdą tekstinių svetainių yra įvairių – nuo firmų prisistatymų iki pokalbių svetainių. Vienose svetainėse vyrauja įvairių temų straipsniai, tai gali būti ir moksliniai, ir naujienų straipsniai. Skirtingo tipo straipsnyje skiriasi ir kalba. Populiariuose naujienų portaluose *15min.lt*, *delfi.lt*, *balsas.lt* galima rasti straipsnių įvairiomis temomis. Populiarūs yra ne tik naujienų portalai, bet ir įvairūs tinklaraščiai, forumai, kuriuose rašyti gali kas tik nori. Dar vienas labai populiarus internetinio teksto tipas – komentarai, kuriuose internetinių svetainių lankytojai išreiškia nuomonę įvairiais klausimais. Taigi, teksto tipas priklauso nuo internetinės svetainės pobūdžio.

Universiteto svetainė įvairių svetainių aplinkoje užima svarbią vietą. Kaip nurodo Vinickaitė, oficialių įstaigų svetainės užima antrąją vietą po firmų prisistatymų svetainių (Vinickaitė 2000, 49–50).

Klaidos ir jų pasiskirstymas.

Perskaitytoje svetainės dalyje iš viso rasta 17 klaidų. Šias klaidas galima suskirstyti į tris grupes: raštingumo – rašybos, skyrybos, brūkšnio ir brūkšnelio vartojimo klaidos (7); kalbos klaidas – visų lygmenų kalbos vienetų vartojimo klaidos ir trūkumai (1); formaliuosius trūkumus – korektūros klaidos, tarpeliai, kabučių forma (9).

Dažniausia rašybos klaida – apimties brūkšnio vartojimas. *Vasaros kalbų kursai vyks liepos 14 – rugpjūčio 2 d.* (= liepos 14–rugpjūčio 2 d.); *Specialistų rengimo programa vykdoma 2010-2012 m.* (= 2010–2012 m.). Apimtis žymima ilguoju brūkšniu be tarpų (Žinynas 1998, 376). Rasta klaidingai užrašyta data *2013.II.15* (= 2013-11-15 arba 2013 11 15). Data rašoma su brūkšneliais arba tarpeliais be kitų skyrybos ženklų (Žinynas 1998, 346; Vladarskienė 2003, 9). Skyrybos klaida: *buvo galima įsigyti leidinį, su spausdinta pranešimų medžiaga* (= buvo galima įsigyti leidinį su spausdinta pranešimų medžiaga). *Su spausdinta pranešimų medžiaga* yra nederinamasis pažyminy, o nederinamieji, ne kilmininku išreikšti pažyminiai neskiriami, jis čia yra įprastoje vietoje (http://vlkk.lt/i/u/file/Nutarimai/skyrybos_taisykliu_gretinamasis.pdf).

Rasta 1 kalbos – sintaksės – klaida. Klaidingai pavartotas prielinksnis *virš*. *Vykdomos*

studijos: virš 50 bakalauro, apie 50 magistrantūros ir 10 doktorantūros studijų programų (= daugiau nei, negu, kaip 50 bakalauro, apie 50 magistrantūros ir 10 doktorantūros studijų programų). Prielinksnis *virš* vartojamas viršaus reikšme (žr. KP 2003, 114).

Formaliuosiuose trūkumuose dažniausiai randamas klaidingas kabučių vartojimas. „*Suskaičiuokime iki penkių: didieji mūsų asmenybės bruožai*“ (= „Suskaičiuokime iki penkių: didieji mūsų asmenybės bruožai“). Lietuviškos kabutės rašomos taip: atidaromosios – devynetukai apačioje (,), uždarnosios – šešetukai viršuje (‘) (VLKK). Trijose vietose tarp dviejų žodžių nebuvo tarpų: *Baigtas restauruoti Rektorato pastatas* (= Baigtas restauruoti Rektorato pastatas), *Atidaromas Klaipėdos universiteto Naujasis auditorijų ir konferencijų salės korpusas* (= Atidaromas Klaipėdos universiteto Naujasis auditorijų ir konferencijų salės korpusas).

Kalbos atmainos ir jų sąsajos su svetainės klaidomis.

Tirtoje medžiagoje rastas klaidas galima sieti su kalbos atmainomis ir tekstų tipais. Savarankiškiausia ir svarbiausia lietuvių kalbos atmaina – bendrinė kalba. Ji yra oficiali, prestižiška ir visoje lietuvių kalbos vartojimo erdvėje funkcionuojanti sistema. Bendrinė kalba nėra homogeniška, ji yra suskilusi į tam tikras formas ir vartojimo šakas. Pirmiausia ji egzistuoja dviem formomis: rašytine ir sakytine. Rašytinė forma išreiškiama rašyba ir skyryba, sakytinė – tartimi bei intonacija. Abiem formoms bedra yra kalbos taisyklingumas – tiek sakytinė, tiek rašytinė formos turi būti taisyklingos visais atžvilgiais, kadangi yra vartojamos plačiai. Aldonas Pupkis teigia, kad internetinė kalba yra tarpinė grandis tarp rašytinės ir sakytinės (Pupkis 2005, 218), tačiau sakytinės kalbos elementų pasirinktuose rašytiniuose tekstuose neįžvelgiama, o ir oficialiai nėra išskirta trečia bendrinės kalbos forma, kurią būtų galima priskirti svetainės tekstams. Todėl dėl paminėtų priežasčių internetinis tekstas priskiriamas rašytinei kalbai kaip kalbos atmainai pagal formą.

Tiriamiesiems tekstams yra svarbios ir stilistinės atmainos. Universiteto internetinėje svetainėje, priklausomai nuo tekstų tipų, vyrauja oficialioji dalykinė ir publicistinė stilistinės atmainos. Oficialioji dalykinė atmaina, kuriai būdinga dalykinis tikslumas, aiškumas, logiškumas, dažniausiai pasitaiko Universiteto dokumentuose, tekstuose, kuriuose pateikiama informacija apie Universitetą, jo istorija. Tekstuose, kurie yra arčiau sakytinės formos, pavyzdžiui, naujienose, vyrauja publicistinis stilius, kurio tikslas yra ne tik išdėstyti faktus, bet ir atitinkamai nuteikti, įtraukti skaitytoją, tarkime, informacija apie įvairius Universiteto renginius, konkursus.

Rastų klaidų pasiskirstymas turi ryšį su stilistinėmis kalbos atmainomis. Tą ryšį labai aiškiai parodo klaidų skaičius skirtingose atmainose – oficialiojoje atmainoje rasta gerokai mažiau klaidų (5) negu publicistinėje (12).

Tekstuose rastas klaidas galima sieti su tekstų tipais pagal informacijos pastovumą ir svarbumą. Nors ištirta nedaug medžiagos ir tikslių išvadų daryti negalima, tačiau jau matyti gana aiškus klaidų pasiskirstymas skirtinguose tekstuose. Iš 17 rastų klaidų net 12 (70 %) aptikta

naujienose ir svarbioje informacijoje ir tik 5 (30 %) tekstuose apie Universitetą, nors perskaitytų tekstų apimtis vienoda (po 15 lapų). Sprendžiant iš rastų klaidų galima manyti, kad nuolat Universiteto internetinėje svetainėje esantys tekstai yra labiau prižiūrimi, jiems redaguoti skiriama daugiau laiko. Tokie tekstai skaitytojui yra paveikesni, tos klaidos daro didesnę įtaką, naršantieji svetainėje gali nesuvokti jų kaip klaidų ir patys pradėti daryti tokių klaidų. Naujienos turi pasirodyti greitai, todėl negalima gaišti daug laiko jas redaguojant, jos vis keičiasi, nors taip pat yra aktualios, tačiau klaidos skaitytojui ne tokios paveikios.

Išvados

Tirtoje Universiteto svetainės dalyje nėra daug klaidų. Daugiausia tai raštingumo klaidos, kurių dalis gali būti laikomos ir kaip korektūros nesklandumai. Dalis galėtų būti iš formaliųjų teksto reikalavimų nežinojimo.

Sprendžiant iš tirtos medžiagos, kalbos klaidų beveik nepasitaiko.

Rastų klaidų ir trūkumų pasiskirstymas aiškiai yra susijęs su stilistinėmis teksto atmainomis ir teksto tipu. Tekstuose, kuriuose pateikiama besikeičianti informacija, negerovių gerokai daugiau nei ilgą laiką svetainėje esančiuose, oficialiesniam stiliui priklausančiuose tekstuose.

Kadangi kol kas medžiagos ištirta nedaug, rezultatai gali būti ne visai tikslūs. Jų tikslumas paaiškėtų tiriant daugiau medžiagos ir lyginant skirtingų svetainių tekstus.

Literatūra

- Jakaitė-Bulbukienė K., 2009. Keli kalbiniai virtualiosios „mamų bendruomenės“ diskurso bruožai. *Gimtoji kalba* 10, 16–24.
- Kazlauskienė A., Rimkutė E., Bielinskienė A., 2006. *Bendroji ir specialybės kalbos kultūra*. Kaunas: Pasaulio lietuvių centras.
- KP 2003 – *Kalbos patarimai 2. Sintaksė: Prielinksnių ir polinksnių vartojimas (S 2)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKRS 1992 – *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. Vilnius: Mokslas.
- Pupkis A., 2005. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Stundžinas B., 2009. Terminų vartosenos klaidos statybos prekių ir paslaugų svetainėse. *Gimtoji kalba* 7, 3–6.
- Vinickaitė A., 2001. Lietuviškieji interneto puslapiai tekstinės analizės aspektu. *Informacinė visuomenė ir universitetinės studijos. 6-oji magistrantų ir doktorantų konferencija*. Kaunas, 2001 m. balandžio 26 d. Interaktyvus [žiūrėta 2014 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: http://donelaitis.vdu.lt/publikacijos/sm_vinickaite.pdf.
- Vladarskienė R., 2003. Dokumentų tekstai. Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- VLKK – Ar tiesa, kad lietuviškos kabutės savitos? *VLKK konsultacijų bankas*. Prieiga per internetą: <http://www.vlkk.lt/lit/9983>
- Žinynas 1998 – *Lietuvių kalbos žinynas*. Sud. P. Kniūkšta. Kaunas: Šviesa.

LIETUVIŠKI IR NELIETUVIŠKI KLAIPĖDOS ĮMONIŲ PAVADINIMAI

Ieva Meižytė

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Šiame straipsnyje analizuojamas Klaipėdos prekybos įmonių lietuviškų ir nelietuviškų pavadinimų pasiskirstymas mieste. Keliama prielaida, kad prestižinėse miesto vietose kuriasi užsienio įmonės (jų filialai) ir taip susidaro įspūdis, kad viešoji aplinka yra stipriai nelietuviška, žeidžianti lietuvių nuostatas ir žeminanti lietuvių kalbos kaip valstybinės statusą. Miestas yra suskirstytas į zonas pagal automobilių stovėjimo kainas. Tuo pasiremta nustatant prestižinių miesto vietų verslui sudarymą. Remiantis patrauklumo požymiais nustatytos kitokios zonos nei pagal automobilių stovėjimo kainas. Tyrimo duomenys parodė, kad yra akivaizdi koreliacija tarp užsienio įmonių kiekio ir zonos prestižiškumo. Kai kuriose zonose nelietuviškų Lietuvos įmonių pavadinimų yra gana daug, bet bendros tendencijos tai nekeičia.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: prekybos įmonių pavadinimai, nelietuviški prekybos įmonių pavadinimai, įmonių pavadinimų reglamentavimas.

Įvadas

Štai spaudoje skaitome: *Nyksta gryna gimtoji kalba, lyg jos nebeturėtume, būtume išsižadėję. Bet kuria Europos kalba galima būtų parašyti viešbučio ar maitinimo įstaigos pavadinimą, bet viršuje, garbingiausioje vietoje turėtų būti užrašas lietuvių kalba – kaip pagarba tautai, kalbai, kurią įsiurbėme su motinos pienu* (Čepas 2013, 6). Šiandien ypač aktuali tema – įmonių nelietuviškais pavadinimais gausa. Spaudoje ir kituose viešuose pasakymuose kartojama nuostata, kad miestuose ištisai matomi nelietuviški pavadinimai ir tai kenkia kalbai, žeidžia Lietuvos žmonių savigarbą, daro aplinką svetimtautišką. Tai puikiai iliustruoja cituotas V. Čepo straipsnis *Antrarušių žmonių sindromas*, kuriame pabrėžiama, jog miestų ir miestelių viešojoje erdvėje lietuviškų užrašų užtinkama vis mažiau, taip artėjama prie lietuvių kalbos išnykimo.

Tačiau teisiniai aktai numato nemažai atvejų, kai nelietuviški pavadinimai yra galimi. Dažniausiai užsienietiški pavadinimai atsiranda dėl užsienio įmonių atstovybių ar filialų įkūrimo Lietuvoje. Prekės ženklai reklamose, iškabose vietoj pavadinimų nėra verčiami. Gali užsienio juridinis asmuo perduoti savo vardą Lietuvoje steigiamai įmonei arba kuriama bendra užsienio ir Lietuvos įmonė, tada taip pat pavadinime gali būti nelietuviška dalis (*Philip Morris Lietuva*) (Nutarimai, 2004).

Taigi, tokių pavadinimų sanakaupa sukuria nelietuvišką aplinką ir kelia žmonių, kuriems svarbu išlaikyti gimtąją kalbą, neigiamas nuostatas.

Nėra išsamiau tirta, kaip nelietuviškieji pavadinimai pasiskirsto miestuose geografiškai,

kiek jų yra tikrai neatitinkančių pavadinimų kūrimo taisyklių, o kiek yra teisėti. Aktualu ištirti koreliaciją tarp pavadinimų lietuviškumo ir įmonių bei įstaigų geografinės padėties mieste. Tyrimas turėtų padėti nustatyti, kiek nelietuviškumas susijęs su užsienio firmų išsidėstymu geriausiose miesto vietose ir kiek pagrįstas priekaištas kalbos priežiūros institucijoms dėl nelietuviškų pavadinimų.

Taigi **darbo objektas** – Klaipėdos miesto prekybos įmonių pavadinimai, o **tyrimo tikslas** – nustatyti Klaipėdos miesto prekybos įmonių lietuviškais ir nelietuviškais pavadinimais geografinį pasiskirstymą, nustatyti juose Lietuvos įmonių su nelietuviškais pavadinimais dalį. Tyrimas remiasi maždaug 1530 iš įmonių registro išrinktų Klaipėdoje registruotų įmonių pavadinimų.

Galima daryti prielaidą, kad nelietuviškų pavadinimų pasiskirstymas priklauso nuo to, kurioje miesto dalyje įmonės ar jų prekių bei paslaugų vietos yra įsikūrusios. Kiekvieną firmą, įmonę siekia įsikurti ar savo prekių bei paslaugų patalpas turėti kuo patrauklesnėje miesto vietoje. Taigi įdomu nustatyti, ar yra ryšys tarp įmonių su nelietuviškais pavadinimais kiekio ir jų vietos mieste, taip pat ir kokią jų dalį sudaro užsienio įmonės ir kokią lietuviškos.

Prestižinės Klaipėdos miesto zonos

Oficialiai Klaipėdos miestas yra suskirstytas tik į zonas pagal automobilių stovėjimo kainą – raudonąją, geltonąją, žaliąją ir mėlynąją (<http://www.klaipedatransport.lt/lt/parkavimo-zonos-ir-kainos-40>). Raudonojoje zonoje, stovėjimo kainos yra didžiausios, mėlynojoje – mažiausios. Raudonajai zonai priklauso senamiestis, geltonoji zona užima didžiausią plotą, t. y. centrinę miesto dalį, žaliajai priklauso dalis palei pajūrį, o mėlynosios labai nedaug – pavieniai ploteliai aplink centrinę dalį. Iš to lyg ir galėtų kilti prielaida, kad galbūt ir pagal norą ir patogumą kurti verslą būtų daugmaž toks pat miesto teritorijų pasiskirstymas

Tačiau automobilių pastatymo zonos gali priklausyti ir nuo kitų dalykų: tai galėtų būti susiję su oro tarša, jos poveikiu senosios architektūros pastatams, kuriuos norima kuo ilgiau išlaikyti, dėl ekologijos (kalbant apie žaliąją zoną). Taigi šių zonų sudarymas gali nebūti susijęs su prestižiškumu pagal verslo patrauklumą, .

Iš apytikrės peržvalgos galime pastebėti, kad raudonoji, t. y. senamiesčio zona, neturi didelio verslo įmonių patrauklumo – ten įsikūrusių įmonių yra kur kas mažiau nei tokiose vietose, kurios nėra įtrauktos nė į vieną iš zonų pagal stovėjimo kainą. Pavyzdžiui, *Akropolyje* įsikūrusios 128 įmonės, o senamiestyje beveik perpus mažiau – 76.

Miesto teritorijos prestižas ir verslo patrauklumas galėtų priklausyti nuo kelių veiksnių:

- 1) paslaugų, teikiamų toje vietoje, gausos, įvairovės;
- 2) žmonių srautų;
- 3) geografinės padėties mieste.

Didesnė paslaugų pasiūla, jų įvairovė, komfortas, geras susisiekimas sudaro palankias

sąlygas pritraukti žmones, todėl atsižvelgiant į aptartus verslo patrauklumo požymius pačias zonas galėtume sudėlioti kitaip.

1. **Raudonajai zonai** priklausytų didieji Klaipėdos miesto prekybos centrai: *Akropolis*, *BIG*‘as, *Grandus*, *Banginis*, *Studlendas*. Kiekviename iš šių centrų dažniausiai yra po maitinimosi įstaigą, maisto prekių parduotuvę, aprangos ir avalynės parduotuves, sporto klubą, farmacijos įstaigą, buitinės technikos parduotuvę, po kelis mobiliojo ryšio priemonių salonus ar bankomatus. Taigi toks paslaugų išdėstymas ir komfortas traukia žmones ir daro įtaką jų srautams. Be to, šie prekybos centrai yra tolygiai išsidėstę ties pagrindinėmis gatvėmis, šalia gyvenamųjų rajonų.

2. **Geltonoji zona**. Tai galėtų būti senamiesčio rajonas, t. y. pats senamiestis ir centrinė miesto dalis. Senamiestis į šią zoną patenka todėl, kad žmonių srautai čia nėra didžiausi (kaip ir centrinėje miesto dalyje), paslaugų įvairovės taip pat nėra daug. Kita vertus – tai yra poilsio ir kultūrinė zona, vyksta masinių renginių, daugiau yra turistų, tad patrauklumo turėtų turėti nemenko.

3. Trečiai pagal prestižiškumą **violetinei zonai** priskirtinos vietos – Taikos prospektas (išskyrus didžiųjų, prieš tai minėtų, prekybos centrų aplinką), Minijos gatvė bei Šilutės plentas. Tai pagrindinės ir ilgiausios Klaipėdos miesto gatvės, kuriose įsikūrusių nemažai paslaugų įmonių, įstaigų ir žmonių srautai palyginti dideli. Čia patogų privažuoti ar atvykti visuomeniniu transportu.

4. **Mėlynoji zona** – visos kitos miesto dalys, labiau „miegamieji“ miesto rajonai. Tokiose vietose žmonių srautai mažesni ir įmonės yra mažiau matomos.

Įmonių su lietuviškais ir nelietuviškais pavadinimais pasiskirstymas miesto zonose

Taigi buvo pasirinkti prekybos srities Klaipėdos miesto įmonių pavadinimai ir suskirstyti pagal prieš tai išvardytas zonas. Iš viso jų buvo apie 1530. Atlikti skaičiavimai rodo, kad raudonojoje zonoje iš 241 įmonių pavadinimų 135 yra lietuviški (56%), 106 pavadinimai – nelietuviški (44%). Geltonojoje zonoje iš 277 pavadinimų 184 – lietuviški (66%), 93 – nelietuviški (34%). Violetinėje iš 435 pavadinimų 367 – lietuviški (84%), 68 – nelietuviški (16%). Mėlynojoje zonoje, kuri mažiausiai prestižinė, skirtumas didžiausias: iš 574 pavadinimų 475 – lietuviški (83%), 99 (17%) – nelietuviški pavadinimai (žr. 1 lentelę).

B. lentelė. Lietuviškų ir nelietuviškų pavadinimų pasiskirstymas zonose

Zonos Pavad.	Raudonoji		Geltonoji		Violetinė		Mėlynoji	
Visi pavadinimai	241		277		435		574	
Lietuviški	135	53%	184	68%	367	86%	475	83%
Nelietuviški	113	47%	88	32%	69	14%	97	17%

Sugretinę duomenis, matome, kad mažiausias kiekio skirtumas tarp lietuviškų ir nelietuviškų įmonių pavadinimų yra labiausiai prestižinėje miesto zonoje – netoli pusiausvyros. Tik trečdalis nelietuviškų pavadinimų belieka geltonojoje – antroje pagal prestižiškumą zonoje ir tik apie penktadalį tesudaro likusiose dviejose zonose. Vietos (zonos) tinkamumo, patrauklumo verslui ir nelietuviškų pavadinimų įmonių kiekio sąsaja yra akivaizdi.

Užsienio įmonės, būdamos finansiškai stipresnės lyginant su Lietuvos įmonėmis, gali įsikurti ir išsilaikyti prestižinėse, kartu ir brangesnėse vietose.

Tačiau yra ir lietuviškų įmonių, turinčių nelietuviškus pavadinimus, pavyzdžiui, ROJAL STILL, INTROSTYLE, WINNER SPORT. Iš pirmo žvilgsnio tokių įmonių nėra labai daug, tačiau vis dėlto sudaro tam tikrą nelietuviškų pavadinimų dalį. Jų dalis nelietuviškuose pavadinimuose pagal zonas atrodo taip, žr. 2 lentelę.

2 lentelė. Nelietuviškų Lietuvos ir užsienio įmonių pavadinimų pasiskirstymas zonose.

Zonos Pavad.	Raudonoji		Geltonoji		Violetinė		Mėlynoji	
	Bendras visų pavadinimų skaičius	241		277		435		574
Visi nelietuviški pavadinimai	113		88		69		97	
Nelietuviški užsienio firmų pavadinimai	100		54		65		65	
Nelietuviški Lietuvos įmonių pavadinimai	13	11%	31	35%	4	6%	32	33%

Labiausiai prestižinėje, raudonojoje, zonoje lietuviškų įmonių su nelietuviškais pavadinimais yra gana mažai, ir galima sakyti, kad viešųjų užrašų nelietuviškumas yra objektyvus, beveik nepažeidžiant teisės aktų, tad su tuo turime susitaikyti kaip su bendros ekonominės erdvės, laisvo prekių ir paslaugų judėjimo tarp šalių padariniais, nepriklausančiais nuo mūsų.

Geltonojoje, gana prestižinėje zonoje lietuviškų įmonių su nelietuviškais pavadinimais neįprastai daug – daugiau nei trečdalis nelietuviškų pavadinimų. Tai turbūt galima paaiškinti sustiprėjusių lietuviškų įmonių bandymu derintis prie užsienio firmų ir taip stipriau konkuruoti. Kartu tai rodo lietuvių verslininkų nepakankamą kultūrinį brandumą, pagarbos savai kultūrai stoką. Žinoma, šis santykis iš esmės nekeičia užsienio šalių įmonių nelietuviškų pavadinimų paplitimo tendencijos ir priklausymo nuo zonos reikšmingumo verslui.

Ryški ne Lietuvos įmonių persvara violetinėje zonoje, lyginant su nelietuviškais Lietuvos

įmonių pavadinimais, matyt, rodo, kad lietuviška aplinka (nelietuviški pavadinimai tesudaro tik 14%) prilaiko verslininkus kurti nelietuviškus pavadinimus, bent jau tai laikytina sąmoningesnio požiūrio į savo kalbą ir į teisinius dokumentus faktu. Kartu galima manyti, kad tai yra ta aplinka, kurioje lietuviškos įmonės gali konkuruoti ir neturėdamos pretenzijų į tarptautinę veiklą su nelietuvišku pavadinimu, nes galima manyti, kad nelietuviško pavadinimo pasirinkimas yra susijęs su noru būti suprastam užsienio šalyse, nors tokia nuomonė nėra paremta tyrimais.

Nors nelietuviškų pavadinimų procentas paskutinėse dviejose zonose nedaug skiriasi, tačiau mėlynojoje zonoje Lietuvos įmonių nelietuviškų pavadinimų dalis tarp visų nelietuviškų pavadinimų gana didelė, tik apskritai nelietuviški sudaro ne itin didelį procentą (žr. 1 lentelę). Galėtume spėti, kad lietuvių noras kurti pavadinimus kitomis kalbomis yra nemenkas, todėl jų kiekis didokas, bet menkiausio prestižo vietose nėra daug užsienio įmonių, tad santykis ir keičiasi. Čia, matyt, yra ir šiek tiek atsitiktinumo, galbūt susijusio su įmonių tipu. Tolesni tyrimai galbūt papildys vienokius ar kitokius aiškinimus.

Išvada

Taigi pagrindinė aplinkos nelietuviškumo priežastis – didelis užsienio įmonių filialų kiekis svarbiausiose miesto vietose. Tai yra teisėta, todėl priekaištai dėl nepakankamos kalbinės priežiūros ir neteisėtos nelietuviškos aplinkos pagrindinėse miesto vietose ne visai pagrįsti. Labiau atsigręžti reiktų į lietuviškų įmonių kuriamus nelietuviškus pavadinimus, kurie yra pasirenkami sąmoningai, taip prisidedant prie savos kalbos menkinimo.

Literatūra

Čepas V., 2013. Antrarūšių žmonių sindromas. „Klaipėda“, 2013 m. lapkričio 13 d.

Nutarimai 2004 – Įmonių, įstaigų ir organizacijų simbolinių pavadinimų darymo taisyklės.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 m. vasario 2 d. nutarimas Nr. N-2 (91). Interaktyvus [Žiūrėta 2014-03-10]. Prieiga per internetą: <http://vlkk.lt/lit/nutarimai/imoniu-pavadinimai.html>

<http://www.klaipedatransport.lt/lt/parkavimo-zonos-ir-kainos-40>. Interaktyvus (Žiūrėta 2014-03-05).

VIETOVARDINIAI KLAIPĖDOS GATVIŲ PAVADINIMAI

Ieva Meškytė

Klaipėdos universitetas

Anotacija.

Straipsnis skirtas vienai iš smulkesnių onimų grupių – urbanonimams, tam tikrai jų grupei – gatvėvardžiams. Straipsnyje analizuojami oikoniminiai ir oroniminiai Klaipėdos miesto gatvių pavadinimai. Oikoniminiai Klaipėdos miesto gatvėvardžiai yra perėmę į miesto teritoriją patekusių ir artimųjų gyvenamųjų vietovių pavadinimus, yra sudaryti pagal tolimųjų Lietuvos gyvenamųjų vietovių pavadinimus – jų yra daugiausiai, gana mažą grupę sudaro Karaliaučiaus krašto miestelių ir kaimų vardu pavadintos gatvės, yra kitų šalių, susijusių bendradarbiavimo ir kitais ryšiais, miestų vardais pavadintų gatvių. Oroniminiai gatvėvardžiai yra sudaryti ir pagal įžymių savo ypatybėmis kalnų visoje šalyje ar Klaipėdos aplinkoje esančių istoriškai svarbių kalnų ar kalvų vardus.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: urbanonimai, gatvėvardžiai, semantinė grupė, pavadinimo motyvacija.

Įvadas

Miesto gatvių pavadinimai yra įdomi informacija įvairiais aspektais. Vieni pavadinimai rodo skirtingus istorinius laikotarpius, kiti – skirtingas pavadinimų suteikėjų nuostatas, treči – bendrąsias šalies tendencijas pažymėti tam tikrus dalykus. Tyrinėdami gatvių pavadinimus kartu tiriame ir miesto istoriją.

Tyrimas remiasi 480 Klaipėdos gatvėvardžių, įregistruotų 2014 metų pradžioje. Straipsnyje pateikiami dalies vietovardinių – oikoniminių ir oroniminių – gatvėvardžių tyrimo rezultatai. Hidronominiai gatvėvardžiai, taip pat priklausantys vietovardiniams (toponiminiams) (plg. LKE 2008, 556) čia nėra aprašomi.

Gatvėvardžiai įeina į bendresnę urbanonimų grupę, t. y. pavadinimų, esančių miesto teritorijoje ir įvardijančių miesto objektus. Be gatvių pavadinimų, urbanonimams priklauso miesto rajonų, krantinių, stotelių ir kitų žmogaus sukurtų objektų pavadinimai (Vaskelienė 2009, 300).

Aptariamieji gatvėvardžiai priklauso gatvių pavadinimams, sudarytiems panaudojant tikrinius pavadinimus. Tokiai grupei, be minėtųjų hidroniminių vietovardinių pavadinimų, priklausytų ir asmenvardiniai. Kitą gatvėvardžių dalį sudaro bendriniais žodžiais pavadintos gatvės. Iš 480 gatvių pavadinimų tikriniais žodžiais pavadintų yra apie 152 (32%), o apie 328 gatvėvardžiai (68%) – pavadinti bendriniais žodžiais. Apytikriai gatvių skaičiai yra dėl to, kad kai kurie pavadinimai gali būti sudaryti ir tikrinių, ir bendrinių pavadinimų pagrindu, pvz.: *Gintaro g.*, *Rasos g.*, galbūt ir *Vilnelės g.* (plg. *Bangų g.*). Tokių pavadinimų motyvacija išaiškėtų nebent atlikus sociologinius tyrimus, nors ir apklausomis galima nebenustatyti, kokie buvo pavadinimo suteikimo motyvai.

Gatvių pavadinimai, sudaryti panaudojant tikrinių žodžius, pasiskirsto į dvi semantines grupes – asmenvardinius (patroniminius) ir vietovardinius (toponiminius). Jų atitinkamai yra 32, arba apie 22%, ir 120, arba apie 78%, visų tikrinių pavadinimų pagrindu sudarytų gatvėvardžių. O vietovardiniai gali būti hidroniminiai, oikoniminiai, oroniminiai ir kitų smulkesnių toponimų grupių pavadinimų pagrindu. Trijų pagrindinių grupių gatvėvardžių santykis yra toks: **84** gatvėvardžiai yra oikoniminiai (apie 70%), **30** hidroniminių (apie 25%) ir mažiausia grupė oroniminių – **6** (apie 5%). Toliau detaliau aptariami oikoniminiai ir oroniminiai Klaipėdos gatvėvardžiai.

Oikoniminiai gatvių pavadinimai

Oikonimų – gyvenamųjų vietovių – pagrindo gatvėvardžiai sudaro didžiausią toponiminių gatvėvardžių dalį. Juos galima skirstyti bandant nustatyti pavadinimo suteikimo motyvus.

VLKK nutarime „Dėl gatvių pavadinimų sudarymo ir rašymo“ rekomenduojama į gatvių pavadinimus įtraukti vietovių, patekusių ar patenkančių į miestų teritorijas, pavadinimus (Nutarimas 2004). Norint išsaugoti mažųjų gyvenamųjų vietų pavadinimus, gatvės vadinamos aplinkinių kaimų arba į miesto teritoriją patekusių kaimų vardais. Taip jie nedingsta iš vartosenos, pereina į gatvės pavadinimą ir lieka savotiška buvimo praeityje nuoroda. Tokiais motyvais paremtą grupę galima pavadinti **artimųjų vietovių pavadinimais**. Šiai grupei galima priskirti ne tik į miesto teritoriją pakliuvusių vietovardžių pavadinimų gatvėvardžius, bet ir galinčių pakliūti vietovardžių. Matyt, toks motyvas buvo perkeltas į gatvėvardžius aplinkinių kaimų pavadinimus. Pasirinktas tikėtinas miesto plėtimasis 10 km atstumu ir pagal tokiu atstumu esančius oikonimus sudaryti gatvėvardžiai buvo priskirti šiai grupei. Šitaip nustatyta grupei priklauso **37** gatvėvardžiai. Vieniems jų perkelti į miesto teritoriją pakliuvusių buvusių gyvenamųjų vietovių pavadinimai, pvz.: *Bandužių g.*, *Barškių g.*, *Budelkiemio g.*, *Daugulių g.*, *Gedminių g.*, *Joniškės g.*, *Lypkių g.*, *Rimkų g.*, *Rumpiškės g.*, *Tauralaukio g.*, *Virkučių g.* ir kt. Nemažai gatvių pavadinta aplinkinių kaimų pavadinimais, pvz.: *Klausmylių g.*, *Klemiškės g.*, *Laistų g.*, *Slengių g.*, *Švepelių g.* (dalis Švepelių kaimo jau miesto teritorijoje), *Urbikių g.* ir kt. Čia priskirtini gatvėvardžiai pagal išnykusius kaimus, pavyzdžiui, *Kuncų g.*¹², ar išnykusius pavadinimus sujungus vietoves, pavyzdžiui, *Vaidaugų g.*¹³, *Jogučių g.*¹⁴, *Peleikių g.*¹⁵ Grupės motyvu nebūtų paaiškinamas, bet tai grupei artimas yra *Klaipėdos g.* pavadinimas.

Kai kurie kaimai, kurių vardais pavadintos gatvės, yra gana toli nuo Klaipėdos. Kokių nors kitų priežasčių, be minėtųjų, jų pavadinimus perkelti miesto gatvėms nėra, tad taikytini tokie patys motyvai. Bet, tarkim, Graumenės (Grauminės), Medikių kaimai yra daugiau nei 15 km nuo Klaipėdos ir negalėtų net ateityje pakliūti į miesto teritoriją, o kitų priežasčių įamžinti tokių

¹² XVI a. Kuršių nerijoje užpustyti Kuncai (1569 m.).

¹³ Dabartiniai Rimkai.

¹⁴ Dabartinis Stančių kaimas.

¹⁵ Dabar Urbikių kaimas.

vietovių pavadinimą nėra. Tai galima laikyti ne itin motyvuotu *Graumenės, Medikių* gatvių pavadinimų parinkimu.

Kitos, nesusijusios su pirmosios grupės motyvacija, vietovės sudaro antrąją grupę. Jai priklauso gatvėvardžiai pagal **tolimųjų Lietuvos gyvenamųjų vietovių pavadinimus**. Tolimaisiais laikomi visi vietovių pavadinimai, nepriklausantys artimajai Klaipėdos aplinkai. Vienų pavadinimai perkelti į gatvių pavadinimus, matyt, siekiant priminti klaipėdiečiams įvairių tolimesnių Lietuvos rajonų centrus, plg.: *Anykščių g., Alytaus g., Biržų g., Druskininkų g., Jurbarko g., Kėdainių g., Kupiškio g., Panevėžio g.* ir panašiai. Kai kurios tolimosios vietovės, viena kita ir artimesnė yra ypatingos istoriniu, kultūriniu atžvilgiu, ir tai galėjo lemti jų pavadinimų panaudojimą gatvėvardžiams, plg.: *Kražių g., Kintų g., Varnių g., Veliuonos g., Raudonės g., Dusetų g., Nidos g.* Iš viso tokių yra **28** pavadinimai iš 84 oikoniminių gatvėvardžių.

Atskirą, nedidelę grupelę (**7** gatvėvardžiai) sudaro gatvių **pavadinimai pagal vietovės kryptį**, t. y. pavadinta tos vietovės vardu, kurios kryptimi eina ar anksčiau ėjo gatvė, plg.: *Šilutės pl., Kretingos g., Palangos g., Kauno g., Vilniaus g.* ir už Lietuvos ribų esančio miesto vardu – *Liepojos g.* Sąlygiškai prie krypties gatvių pavadinimų galima priskirti ir *Alksnynės g.*, esančią priešais Alksnynės gyvenvietę Kuršių nerijoje, kitoje Kuršių marių pusėje.

Beveik tiek pat gatvėvardžių (**6**) turi **Karaliaučiaus krašto gyvenamųjų vietovių** pavadinimus, pvz.: *Labguvos g., Lankiškių g., Raigainės g., Tilžės g., Tolminkiemio g., Vėluvos g.* Šie vietovardžiai dėl istorinių aplinkybių yra svarbūs Klaipėdos kraštui ir apskritai Lietuvai. Tokie pavadinimai buvo baltiški (lietuviški), tačiau po karo buvo pakeisti ir oficialūs dabar yra rusiški, todėl svarbu išsaugoti jau oficialiai išnykusius lietuviškus pavadinimus.

Atskirą grupę sudaro gatvėvardžiai pagal **kitų šalių miestų**, susijusių įvairiais ryšiais su Klaipėda, vardus. Vieni pavadinimai pasirinkti kaip susigiminiavusių miestų, bendradarbiavimo ryšiais susijusių su Klaipėda, vardai, pvz.: *Mogiliovo g.* (Mogiliovas, Baltarusija), *Debreceno g.* (Debrecenas, Vengrija), kiti – keltų linijų galinių miestų pavadinimai, pvz.: *Riūgeno g., Karlskronos g.*, šalies (Islandija), kuri pirmoji pripažino Lietuvos nepriklausomybę, sostinės vardu pavadinta *Reikjaviko g.*, Hanzos sąjungos sostinės vardu – *Liubeko g.* (Liubekas, Vokietija). Jų taip pat **6**.

Oroniminiai gatvių pavadinimai

Oroniminių gatvėvardžių grupė yra labai nedidelė, ją sudaro pagal 6 kalnų ir piliakalnių pavadinimus sukurti gatvių vardai. Į tokią grupę įeina šie gatvėvardžiai: *Baltikalnio g., Rambyno g., Laistų g., Medvėgalio g., Šatrijos g., Naglio g.* Tokios grupės pavadinimo suteikimo motyvai galėtų būti net keli, vienas iš jų – garsus ar įžymus savo ypatybėmis kalnas visoje valstybėje, tokie yra Rambyno, Medvėgalio ir Šatrijos kalnai. Pavyzdžiui, Rambyno kalnas yra įtrauktas į kultūros vertybių registrą kaip mitologinis objektas, dėl šios priežasties jis ir priskiriamas prie tokios grupės. Ne ką menkesnė jo kultūrinė svarba – ant senovėje buvusio vienos seniausių baltų šventviečių –

Rambyno alkakalnio nuo seno buvo švenčiamos įvairios šventės. Viena seniausių krašto lietuvių kultūrinių organizacijų.

Garsūs ir kiti kalnai, Medvėgalis – didžiausias žemaičių piliakalnis, o Šatrijos kalnas garsus ne tik tuo, kad jame buvo aptikta židinių, stulpaviečių, žalvarinių apyrankių, segių, smeigtukų ir pan., bet ir tuo, jog Šatrijos kalvą savo kūryboje mini nemažai žymių Lietuvos menininkų: Eduardas Mieželaitis, Antanas Žmuidzinavičius, Maironis, Kazys Bradūnas, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Marija Pečkauskaitė pasirinko Šatrijos Raganos slapyvardį.

Šios grupės pavadinimą galėjo lemti ir Klaipėdos aplinkoje esantys kalnai ar piliakalniai. Tokiems priskirtini Naglio, Laistų ir Baltikalnio oronimai. Naglio kalnas yra Palangoje, o Laistų – Priekulės seniūnijoje, esančioje šalia Klaipėdos. Laistų gatvėvardžio motyvą galima interpretuoti dvejopai. Tai ir piliakalnis, kuris saugomas moksliniais tikslais, todėl yra motyvuotai išsaugotas jo pavadinimas gatvės vardu, bet kartu ir kaimelis, taip pat susijęs su Klaipėda, kadangi prie miesto buvo prijungta kaimo dalis (Laistų sodybos), todėl gali būti priskiriamas ir artimųjų vietovių pavadinimų grupei.

Išvados

1. Gatvėvardžiai priklauso urbanonimų grupei, įeinančiai į bendresnę toponimų grupę. Urbanonimams priskiriami žmogaus sukurtų miesto objektų pavadinimai.

2. Informacijos apie kultūrinius, istorinius miesto faktus suteikia gatvėvardžių analizė semantikos aspektu. Kartu ji parodo labai įvairias pavadinimų suteikėjų nuostatas, atskleidžia įamžinimo pavadinimuose kryptis ir galimus trūkumus.

3. Didžiosios dalies gatvių pavadinimų pagrindas yra bendriniai žodžiai (apie 68%), tikrinių žodžių pagrindu sudaryti gatvėvardžiai sudaro tik apie trečdalį visų pavadinimų (apie 32%). Iš gatvėvardžių, pavadintų pagal tikrinius žodžius, didžiausia dalį sudaro vietovardiniai – apie 78%, likusioji dalis – asmenvardiniai.

4. Klaipėdos gatvėvardžiai yra trijų vietovardinių tipų: oikoniminiai – gyvenamųjų vietovių pavadinimų pagrindo (84, apie 70%), hidroniminiai (apie 25%) ir oroniminiai – kalnų, piliakalnių pavadinimų pagrindo (apie 5%).

5. Oikoniminių gatvėvardžių nustatytos penkios semantinės grupės.

5.1. Didžiausią grupę sudaro gatvėvardžiai, kuriems suteikti į miesto teritoriją pakliuvusių ir aplink miestą esančių gyvenamųjų vietovių pavadinimai (37, apie 40%). Tokių pavadinimų suteikimo motyvas yra išnykusių ar galinčių išnykti vietovių pavadinimų išsaugojimas. Keletas gatvių pavadinimų yra pagal vietovių, gana nutolusių nuo Klaipėdos ir negalėsiančių pakliūti į miesto teritoriją, pavadinimus. Tokiems pavadinimams ši motyvacija nėra tinkama.

5.2. Nemažą dalį (28, apie 33%) sudaro gatvių pavadinimai pagal įvairių Lietuvos miestų ir miestelių pavadinimus. Daugiausia įamžinami miestų ir rajonų centrų pavadinimai, labiau

tolimesnieji, šiek tiek mažesnių gyvenamųjų vietovių, kuo nors reikšmingų Lietuvos istorijai ir kultūrai (*Kražiai, Varniai, Dusetos, Rusnė*). Didžioji šios grupės pavadinimų kuo nors reikšmingi nėra, parinkti labiau siekiant gatvėvardžių įvairovės ir tolimesnių vietovių priminimo klaipėdiečiams.

5.3. Likusios trys grupės yra gana mažos – sudaro po 5–6%. Objektyviai maža yra krypties gatvėvardžių grupė: vietovių, kurių kryptimi eitų gatvė, nėra daug, tad mažai ir pavadinimų (*Vilniaus g., Kauno g., Liepojos g., Šilutės pl.* ir dar viena kita). Aiškiai primiršti yra Karalaučiaus krašto vietovardžiai – jų įamžinta gatvėvardžiuose tik 6. Objektyviai nedidelė yra ir kitų šalių miestų – susigiminiavusių ar kitais ryšiais susijusių su Klaipėda – vardais pavadintų gatvių.

6. Oroniminių gatvių pavadinimų nėra daug – 6. Jiems panaudoti didesniųjų Vakarų Lietuvos kalnų ir netoli Klaipėdos esančių piliakalnių ar kalvų pavadinimai.

Literatūra

LKE 2008 – *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Nutarimas 2004 – Rekomendacija dėl gatvių pavadinimų sudarymo ir rašymo. Nr. 14 (R-2).

Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Interaktyvus [žiūrėta 2014 balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vlkk.lt/lit/nutarimai/rasyba/gatviu-pavadinimai.html>

Vaskelienė J., 2009. Tikriniai žodžiai – kontekstų ženklai (Jurgos Ivanauskaitės „Odė džiaugsmui“). *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 8, 300–310. Interaktyvus [žiūrėta 2013 lapkričio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT>

ŠIUOLAIKINIAI LIETUVOS ARKLIŲ VARDAI

Gintė Ramanauskaitė

Vytauto Didžiojo universitetas

Anotacija

Straipsnyje analizuojami šiuolaikiniai Lietuvos arklių vardai, jų suteikimo motyvai ir parinkimo taisyklės. Pastebėjus daug nelietuviškų vardų, kelta hipotezė, kad taip yra ne dėl gimtosios kalbos žodžių trūkumo, bet dėl menkstančio lietuvių kalbos prestižo, mažų augintojų pastangų renkant vardą. Ši hipotezė pasitvirtino. Arklių augintojams vardų parinkimas tapęs iššūkiu, pagrindinė to priežastis – vardus suteikiant taikoma pirmosios tėvo arba motinos vardo raidės taisyklė.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: onomastika, zoonimai, arklių vardai.

Abstract

The thesis aims at investigating the ground of giving names for horses and the rules of choosing names. A lot of names of non Lithuanian origin were noticed. The hypothesis was formed that it is caused not by the lack of Lithuanian words, but by the decreasing prestige of Lithuanian language and insufficient efforts of breeders. This hypothesis was proved. The biggest challenge when choosing a name is the rule that it must start with the first letter of the horse father's or mother's name.

KEY WORDS: onomastics, zoonyms, horse names.

Įvadinės pastabos

Zoonimai yra nedaug tyrinėta lietuvių onomastikos¹⁶ sritis, gyvūnų įvardijimo sistema labai miglota (Norkaitienė 2004, 34). Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus mokslo darbuotoja Milda Norkaitienė yra rašiusi apie kiaulių (Norkaitienė 2003) ir ožkų (Norkaitienė 2004) vardus. Parašytas magistro darbas apie paukščių vardus (Kraujelytė 2005). Aprašant vieną ar kitą Lietuvos kraštą, dažnai atskirame skyriuje rašoma ir apie to krašto gyvūnų vardus, tačiau išsamios studijos apie šiuolaikinius arklių vardus kol kas nėra.

Šiuolaikiniais Lietuvos arklių vardais susidomėta pastebėjus problemą, kylančią suteikiant arkliams vardus. Augintojai arba nežino, kokiomis taisyklėmis reikėtų vadovautis, arba laikosi tokių, kurios dėl suvaržymų vardų rinkimą daro sudėtinga užduotimi. Kai kurie veisėjai teigė, kad sugalvoti prasmingą lietuvišką vardą arkliui – nebeįmanoma, todėl dažnai suteikiami bereikšmiai, prastai skambantys ar net ilgi angliški vardai. Iškelta hipotezė, kad taip yra ne dėl gimtosios kalbos žodžių trūkumo, bet ir dėl menkstančio lietuvių kalbos prestižo, mažų augintojų pastangų.

Ištirta 1000 šiuolaikinių arklių vardų. Tirti ne anksčiau kaip 1992-aisiais atvestų arklių vardai, nes ši data – paskutinio įrašo Lietuvių kalbos instituto kartotekoje (įvairių ekspedicijų metu

¹⁶ Onomastika [gr. *onomastikos* – vardinis]: 1. kalbotyros šaka, tirianti tikrinius vardus; 2. kurios nors kalbos tikr. daiktavardžiai. TŽŽ 2001 – Tarptautinių žodžių žodynas. Ats. red. A. Kinderys. Vilnius: Alma littera.

surinkti ir instituto kartotekoje saugomi arklių vardai pavadinti *senesniaisiais*). Antra priežastis šiuolaikinius vardus laikyti tais, kurie užrašyti 1992–2014 metų laikotarpiu – arklio gyvenimo trukmė, kuri vidutiniškai siekia 25 metus. Taigi, šiais vardais arkliai tebešaukiami ir šiandien.

Taikytas kiekybinis metodas (rinkta medžiaga – arklių vardai be jokių komentarų) ir kokybinis metodas (išsamūs informantų atsakymai rinkti anketavimo, interviu metodais, kaupta teorinė medžiaga). Taikytas aprašomasis metodas. Pagal reikšmes ir suteikimo motyvus vardai suklasifikuoti, remiantis Alvydo Butkaus knygoje „Lietuvių pravardės“ (Butkus 1995) ir Mildos Norkaitienės straipsnyje „Lietuvių zoonimai. Kiaulių (*sus domesticus*) vardai“ (Norkaitienė 2003) pateiktomis klasifikacijomis.

203 ristūnų veislės arklių vardai ir 197 žemaitukų veislės arklių vardai išrašyti iš šių veislių asociacijų vedamų arklių kilmės knygų. Ristūnai pasirinkti, pastebėjus daug nelietuviškų šios veislės vardų, žemaitukai – kaip lietuviška veislė, kurios vardijimo tradicijos turėtų būti pavyzdys suteikiant vardus kitų veislių arkliams. Tačiau nagrinėjant atskirų veislių kilmės knygas, paaiškėja tik tam tikros augintojų grupės taisyklės, neatspindinčios visoje Lietuvoje egzistuojančios tvarkos. Į kilmės knygas įrašomi tik veisliniai arkliai. Nuspręsta vardus rinkti ir žirgynuose, nes arkliai juose priklauso įvairiausioms asociacijoms. Ten laikomi ir privačių augintojų, į jokiais kilmės knygas neįrašyti arkliai, todėl tai geriau atspindi bendrą situaciją. Taigi, 600 arklių vardų surinkta apłankius 37 žirgynus ir žirgų augintojus.

Arklių vardų analizė arklio kilmės atžvilgiu

Užrašant vardus, neretai pasitaikydavo stebinančių variantų. Dėl kokių priežasčių gali būti suteikiami tokie vardai, kaip *Fagotas, Internetas, Išradimas, Įtampa, Kontekstas, Konvulsija, Kulminacija, Langas, Lysvė, Orgilas?* Kas norėtų šaukti savo arklį *Šaka, Šaukštu, Šveicarijos Viskiu, Tragedija, Veidu?* Arklių kilmės knygose nurodoma kiekvieno arklio kilmė – jo tėvai, seneliai, proseneliai ir šių vardai. Egzistuoja taisyklė kilmingų arklių palikuonims parinkti vardus, prasidedančius ta pačia raide kaip ir tėvų vardai. Dažniausiai vadovaujamosi pirmosios motinos vardo raidės taisykle (74% atvejų). Daug rečiau laikomasi pirmosios tėvo vardo raidės taisyklės (15%). 9% arklių vardų suteikti atsižvelgiant į abiejų tėvų vardus, o 2% atvejų taisyklėmis nesivadovauta.

Veislynuose siekiama nekartoti to paties vardo visoje veislės istorijoje. Kiek yra skirtingų žmonių vardų Lietuvoje, turbūt būtų sunku pasakyti, o štai pavardžių kiekis fiksuotas, nes jos yra bendros kažkokioms žmonių grupėms. Kas vyksta, kai bandoma arkliams rinkti vardus pagal tėvus, t. y. kai vardai tarsi atlieka pavardžių funkciją? Ištyrus žemaitukų veislės kilmės knygoje įrašytus vardus, paaiškėjo, kad vardai prasideda tik iš 10 skirtingų raidžių:

97 kartus vartota K raidė.

32 kartus vartota T raidė.

29 kartus vartota A raidė.

22 kartus vartota Ž raidė.
7 kartus vartota P raidė.
4 kartus vartota V raidė.
3 kartus vartota U raidė.
1 kartą vartota Č raidė.
1 kartą vartota J raidė.
1 kartą vartota S raidė.

Raidė *K* – vyraujanti, o geriausių motininių kumelių, kurios bus tinkamos veislės tęsimui, vardai taip pat prasideda *K* raide. Dėl to paskutines tris pavyzdyje pateiktas raides galima laikyti nykstančiomis.

Žemaitukų arklių nėra tiek daug, kiek kitų veislių arklių, todėl augintojams kol kas pavyksta išvengti *Konvulsijų* ir *Peilių* bei *Šakučių*, tačiau didžiuosiuose šalies žirgynuose, kuriuose atvedama po 50 kumeliukų per metus, vardų rinkimas dėl tokių taisyklių yra tapęs iššūkiu. Dusetų žirgyno veterinarė teigė, kad nebesistengia ieškoti prasmingų vardų. „Ką gali reikšti *Nokija* arba *Braškė*? Visi grikių, žirnių ir kalnagūbrių pavadinimai arklių vardams jau panaudoti. Kai reikia išrinkti vardą, prasidedantį nurodyta raide, pasidomima, kad kitoje kalboje šis nereikštų „mirties“ arba „tualetinio popieriaus“, bet tik tiek“. Panašiai kalbėjo ir Lietuvos liaudies buities muziejaus žirgyne dirbanti mergina. „Žirgyno arkliai – valstybės nuosavybė, todėl renkant vardus per daug nesistengiama. Visi eržilai vadinami pagal tėvą, o visos kumelės – pagal motiną. Vardus sugalvoti sunku, dažniausiai parenkamas bet koks žodis.“

Daug abejotinos reikšmės vardų pastebėta analizuojant ristūnų kilmės knygą ir žirgynuose surinktus vardus. Įdomu, kad ir tarp ristūnų viena populiariausių raidžių – *K* (24 vardai). Pati populiariausia – *G* (36 vardai), trečioji pagal populiarumą – *V* (17 vardų). Iš viso pavartotos 24 raidės. Atrodo, kad rinkti vardus ristūnams turėtų būti lengviau nei žemaitukams, tačiau dėl didelės ristūnų populiacijos taip nėra. Tarp žirgynuose surinktų vardų vėl populiariausia *K* (40 vardų), antroje vietoje *C* ir *B* raidės (po 29 vardus), trečioje – *L* (28).

Taigi galima daryti išvadą, kad *K* raidė yra pati populiariausia, todėl sugalvoti originalų vardą, prasidedantį šia raide, yra labai sunku, ir kuo toliau, tuo didesne problema tai taps. Kyla klausimas: visiems žemaitukų veislės arkliams suteikus vardus iš *K* raidės, ar ši tebeatliks savo funkciją – pabrėžti kilmę? Tikriausiai, kad ne. Tad galbūt verta pirmosios vardo raidės taisyklės atsisakyti, nebevadinti arklių keistais ir juokingais vardais, kurie, parinkti šiuolaikiniam arkliui, skambės keliolika ar net keliasdešimt metų.

Nelietuviška rašyba

Arklio vardas skamba ne tik privačiame kieme, bet ir viešojoje erdvėje, varžybose. Formuojasi požiūris, kaip turėtų būti vadinami arkliai, ir panašu, kad šis požiūris gerokai skiriasi nuo tradicinio. 2014 metų balandžio 3–5 dienomis Kaune vyko žemės ūkio ir maisto pramonės paroda „AgroBalt“. Į parodą atvežta arklių. Prie kiekvieno arklio gardo buvo pateikta informacija –

apie jo veislę, kilnę, užrašytas vardas. Šalia tokių arklių kaip *Trimitas*, *Lankstas*, *Nektaras* stovėjo ir *Bacardi Boy*, *Segram*, *Belcanto*. *Segram* atvežtas iš Lenkijos, tačiau *Bacardi Boy* išveistas S. Petraičio ūkyje, *Belcanto* – ūkininko V. Urbono išaugintas arklys. Akivaizdu, kad renkant vardus lietuviškumas nebuvo pats svarbiausias kriterijus. Parodoje demonstruojami tik patys geriausi žirgai, kurie gali tapti pavyzdžiu ne tik arklio išvaizdą ir charakterį vertinantiems selekcininkams, bet ir vardus savo arkliams renkantiems augintojams.

Lietuvių kalbos abėcėlę sudaro 32 raidės, tačiau Lietuvoje registruojant arklius šiomis raidėmis galima neapsiriboti: *Butterfly Effect*, *Chacco-as*, *Fame*, *Fany*, *Fynky Yankee*, *Joke*, *Qatra*, *Qeba*, *Runner*, *Stokbroens Carano Star*, *Sugar-free*, *Winner*... Kai kurie už arklių vardų suteikimo taisyklių kūrimą atsakingi asmenys teigė, kad nėra tokio Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimo, kuris draustų registruoti arklių vardus su nelietuviškomis raidėmis. „Nėra – ir nereikia“, – teigė informantas. Kiti užsiminė, kad jas reikėtų uždrausti, nes dėl varijuojančios, neaiškios rašybos sunku surasti vardą duomenų bazėje. Vardo paiešką ap sunkina net tokios smulkmenos, kaip trumpojo brūkšnelio rašymas – vieni iš abiejų brūkšnelio pusių palieka tarpelius, kiti nepalieka, tretį palieka tik kurioje nors vienoje pusėje; ką jau bekalbėti apie ilgų anglišių vardų rašybos taisyklingumą.

Bendorių žirgyne kumelės *Wanderos* atvesti kumeliukai pavadinti *Windows*, *Winstonu* ir *Winetu*. Tokia vardų rašyba motyvuojama tuo, kad reikėjo laikytis pirmosios vardo raidės taisyklės. Tačiau ši taisyklė nepaaiškina, kodėl parinkti vardai neturi lietuviškų galūnių. Nelietuviškus vardus suteikiantys augintojai dažniausiai nesiteisina taip darą dėl to, kad sunku sugalvoti lietuvišką vardą – jei taip būtų, užsienio kalbos žodžiai būtų sulietuvinami. Kartais ispanų, italų ar prancūzų, bet dažniausiai – anglų kalbos žodžiai pasirenkami dėl šių gražaus skambesio. Jaunas kumeliukas pavadintas *Sprite* vardu. „Čia *Spraitas*“, – aiškina informantė. Paklausus, ar arklį ketinama parduoti, ir sulaukus neigiamo atsakymo, kyla kitas klausimas – kodėl rašyba ne fonetinė? Atsakoma, kad visi žino, kaip reikia tarti, tad nėra skirtumo, kaip rašyti. Paaiškėjo, kad angliški vardai – mados dalykas, tad net kaimuose lietuviški arklių vardai pakeičiami užsienietiškais, manant, kad arklys nelietuvišku vardu atrodo kilmingesnis.

Dalis augintojų teigė, kad augina arklius siekdami juos parduoti, o arklį su lietuvišku vardu parduoti sunkiau. Lietuvos arklių augintojų asociacijos direktorius teigė, kad išmanantis pirkėjas perka žirgą, ne jo vardą. Lietuvos žirgyno direktorius pasakojo, kad jų žirgyne renkami vien tik lietuviški vardai. Jo nuomone, užsieniečiui būtų netgi keista pirkti arklį, išaugintą Lietuvoje, tačiau su anglišku vardu. Tačiau vienas žirgyno darbuotojas teigė, kad visi „rimtesni“ augintojai arklius veisia siekdami pelningai parduoti, o tokie vardai kaip *Žaibas* ar *Perkūnas* nieko nesako. „Tik mums tas vardas – greito, galingo arklio simbolis.“ Vyras pasakojo, kad seniau pagal vardą buvo galima pasakyti, iš kokio regiono kilęs arklys. „Dabar to nebėra, viskas labai suglobalėjė – tai

normalu“.

Jei angliškais vardais neva siekiama palengvinti sunkų lietuviškų vardų tarimą užsieniečiams, tai keista, kad užuot parinkus neutralų vardą išrenkami tokie, kurie apsunkina tartį patiems lietuviams. Vienas informantas pasakojo, kad *Augustinų* veislyne išrenkami patys keisčiausi vardai, pavyzdžiui, kumelė pavadinta *Gal Augustinu*. „Tai gal Augustinų, o gal ir ne“, – juokėsi raitelis. Iš tiesų kumelės vardas buvo *Girl Augustinu* (angl. *Mergaitė Augustinu*). Lenktyninkas V. Perednikas teigė, kad arkliams turėtų būti suteikiami tik lietuviški vardai. Pasak jo, per varžybas netaisyklingai perskaitomos net lietuviškos pavardės, bet ir žirgų vardai. Angliškai užrašytas vardas tampa tikru galvosūkiu, mat dažniausiai visiškai neaišku, kaip jį tarti. Pavyzdžiui, jei parašyta *Curant* – tarti *Kurant* ar *Curant*? „Lietuvoje išveistų žirgų vardai turėtų būti lietuviški, nes išeina visokios nesąmonės. Sudeda vidury žodžio raides tokias pat, dar gale žodžio dvi. Ir prideda papildymą – brūkšnelį. Liežuvį nusilauši, atsimint neatsiminsi. Iš tikrųjų, tai tokius kvailus užsienietiškus vardus reiktų uždrausti“, – piktinosi vienas arklių augintojas. Pasak jo, nelietuviški vardai ir galūnės nėra blogai, persistengiama tada, kai vardai dėl rašybos tampa nesuprantami, kai vardo negalima taisyklingai užrašyti iš klausos.

Augintojai, sugebantys parinkti prasmingus lietuviškus vardus, teigė, kad ne lietuvių kalbos žodynas kaltas, jei nesugalvojamas vardas. Iš tiesų keista: nors skundžiamasi vardų trūkumu, tačiau nepagalvojama apie žodžių darybos būdus. Žemaitukų kumelių šeimos medyje tik dvi mot. g. priesagos *-ėlė* ir *-utė*, nors priesagų vediniai būtų puikus vardų šaltinis, dar geriau nei pirmoji vardo raidė pabrėžiantis arklio tėvų vardus.

Tyrimo pradžioje kelta prielaida apie lietuvių kalbos prestižo nykimą, pasitvirtino: daugeliu atvejų nelietuviškus vardus arkliams davę savininkai taip pasielgė, nes manė, kad kitos kalbos vardas labiau tinka jų augintiniui, kad lietuviški vardai menkina arklio kilmę. Taigi, angliški vardai renkami ne dėl to, kad sunku sugalvoti lietuvišką vardą.

Onomasiologinė klasifikacija

Ne visada arklių vardai renkami vadovaujantis griežtomis taisyklėmis. Gražūs, prasmingi vardai išrenkami tada, kai augintojai parenka vardą atsižvelgdami į arklio būdą, išvaizdą. Renkant vardus žirgynuose, informantų buvo klausama, dėl kokių priežasčių arkliui suteiktas vienoks ar kitoks vardas. 86 vardai turėjo onomasiologinę motyvaciją (vardo suteikimo motyvus paaiškino patys augintojai). Paaiškėjo, kad didžiausia vardų grupė susijusi su *magine kalbos funkcija* (19 vardų). „Maginio kalbos vartojimo pagrindas yra tikėjimas, kad žodis ir daiktas, kurį tas žodis žymi (referentas, denotatas), yra tas pats, kad žodis yra sudėtinė daikto dalis, įeina į jo prigimtį. Negana to, žodis ir jo vartojimas suprantamas magiškai – manoma, kad jis turi paslaptingos galios, magiškų savybių.“ (Karaliūnas 1997, 159). Vieni vardai yra parinkti mažiems kumeliukams tikintis, kad vardas atneš sėkmę, lems charakterį (pavyzdžiui, *Avataras* (angl. ‘avatar’) reiškia įsikūnijimą;

vardas pasirinktas, nes manyta, kad arklys tokiu vardu išaugs panašus į savo tėvą *Aitvarą*), kiti magišką reikšmę įgijo vėliau, augintojams pastebėjus, kad arklio vardas tarsi išsipildanti pranašystė (praėjus savaitei po to, kai kumeliukui buvo suteiktas *Hefaisto* (graikų mitologijoje – šlubas ugnies dievas, suluošintas nuo pat gimimo) vardas, arklys apšlubo). Įdomu tai, kad apklausiant arklių augintojus, teiraujantis, ar jie tiki vardo magija, dauguma atsakydavo, kad ne. Tačiau pati gausiausia yra būtent maginę funkciją turinčių vardų grupė. Pasak augintojų, vardo magija – tai prietarai, atsitiktinumai, ir nieko daugiau. Dažnas pridurdavo: „Bet jei arkliui duosi blogą vardą, tai arklys toks ir bus“. Prietaisais netikinti Vilniaus žirgyno zootechnikė papasakojo apie žirgą *Šampaną*, kuris krito trūkus arterijai – „nuputojo“.

Antra pagal dažnumą vardų suteikimo motyvacija – *dėl arklių būdo ar prigimties suteikti vardai* (17 vardų). Taip vardą gavo *Guvė* (nuo žodžio *guvus*), *Raketa* (labai greitai lekianti kumelė), *Toras* (duotas karo dievo vardas, nes arklys nuo mažens buvo „kovingas velnias“).

Trečia dažniausia motyvacija – *dėl plauko spalvos suteikti vardai* (13 vardų). Taip pavadinta *Kuosa* (dėl juodos spalvos kailio), *Riešutas* (plaukas riešuto spalvos), *Saulė* (šviesiai rudos spalvos kumelė, blizganti kaip saulė). 1972–1992 metais Lietuvių kalbos instituto kartotekoje sukaupti 4657 vardų užrašymai. Net 2409 vardai susiję su arklio spalva. Tai didžiausia *senesniųjų* vardų grupė, sudaranti 52,13%. Tarp dešimties populiariausių senesniųjų vardų, net devyni suteikti dėl plauko spalvos arba išskirtinių spalvinių žymių:

Bėris 313
Širmis 196
Laukis 80
Baltakartis 56
Bėriukas 53
Žaibas 52
Bulonas 51
Bėrokas 49, Bijūnas 49
Bėras 45
Juodbėris 40

Tarp 1000 šiuolaikinių vardų neužrašyta nė vieno *Bėrio*. Iš populiariausiųjų senesniųjų vardų dešimtuko dabar neužrašyti du *Širmiai*. Galima kelti prielaidą, kad taip yra dėl pasikeitusios situacijos – daugumos arklių savininkai yra miestiečiai, dažnai nebežinantys, kaip seniau vadinti arkliai. Ne visi sugebėtų paaiškinti, kokia spalva įvardijamas palšis, keršis, plesnis, raudis ar dulis. Buvę tokie populiariūs vardai kaip *Bėris*, *Širmis*, *Laukis* informantų net įvardyti kaip „labai kaimiška skambantys“. Renkant vardą, apie pavadinimą pagal spalvą šiuo metu jau nebegalvojama. Tradicinius, specifinius, tik arkliams suteikiamus vardus pagal spalvas augintojai vieningai neigia esant vardais. Dažniausiai teigiama, kad tai netinkami vardai sportiniams žirgams. Spalvos prioritetą parenkant vardus nyksta.

Vienas garsiausių Lietuvos raitelių Zigmantas Šarka teigė, kad arkliui negalima suteikti bet kokio vardo: „Kiekvieno žirgo vardas lemia jo charakterį. Tik augintojo jautrumas lemia, ar vardas

parenkamas tinkamai, ar jis tiks. Savininkas turi nujauti, ko galima tikėtis iš žirgo.“ Vis dėlto onomasiologiškai motyvuotų vardų užrašyta labai mažai, nes dažniausiai vardų rinkimas apribojamas taisyklių ir taip suvaržoma laisvė parinkti arkliui prasmingą, tinkantį ir savininkui patinkantį vardą.

Semasiologinė vardų suteikimo motyvacija

Siekiant surasti pavyzdžių, kuriais galėtų remtis arklių augintojai ieškodami arkliams vardų, bei norint išsiaiškinti, kokie ir ką reiškiantys vardai renkami dažniausiai, onomasiologiškai nemotyvuoti vardai išskirstyti į grupes pagal reikšmes. Žemaitukų, ristūnų ir žirgynuose surinkti arklių vardai analizuoti atskirai, bet sudėjus visų klasifikacijų duomenis, paaiškėjo, kad bendra dažniausia semasiologinė motyvacija – *asmenvardžiai* (11% vardų, pavyzdžiui, *Karolina, Vika, Cezaris, Glorija, Bachas, Emily*), antra ir trečia pagal dažnumą – vardai, kilę iš *augalų, arba jų dalių pavadinimų* (8% vardų, pavyzdžiui, *Topolis, Uosis, Gilė, Hibiskas, Kedras, Žiedė*) ir *valstijų, miestų, kaimų pavadinimų* (7% vardų, pavyzdžiui, *Krosna, Klaipėda, Dakaras, Kentucky Next, Graikija, Troja*).

Žemaitukų kilmės knygoje rastas vienintelis vardas su nelietuviška galūne – *Torgel*, yra iš Estijos atvežto eržilo. Visi kiti vardai – lietuviški, nors pačių žodžių kilmė, žinoma, nebūtinai lietuviška. Žemaitukų kilmės knygoje esantys vardai – puikus pavyzdys, kur ieškoti arkliams vardų ir kokie jie gali būti.

Išvados ir pasiūlymai dėl vardų suteikimo taisyklių

Tamsesniu šriftu paryškintos esminės pastabos, kurios galėtų būti naudingos augintojams. Reikia pabrėžti, kad šios išvados atskleidžia pramogai skirtų arklių vardų suteikimo tendencijas parenkant vardus darbiniam arkliams, kurios labai skiriasi nuo egzistavusių seniau.

1. Išsiaiškinta, kad tarp onomasiologiškai motyvuotų vardų, dažniausi yra su *magine kalbos funkcija* susiję vardai (sudaro 20% vardų). Antra pagal populiarumą vardų parinkimo priežastis – *arklių būdas ar prigimtis* (18%), trečia – *dėl plauko spalvos suteikti vardai* (14%).
2. Lyginant ristūnų, žemaitukų ir žirgynuose surinktų vardų semasiologinių klasifikacijų duomenis, paaiškėja, kad bendra dažniausia semasiologinė motyvacija – *asmenvardžiai* (11% vardų), antra ir trečia pagal dažnumą – *augalų arba jų dalių pavadinimai* (8%) ir *valstijų, miestų, kaimų pavadinimai* (7%).
3. Suteikiant vardus kilmingiems arkliams, dažniausiai vadovujamasi motinos vardo pirmosios raidės taisykle (74% atvejų). Daug rečiau laikomasi pirmosios tėvo vardo raidės taisyklės (15%). 9% arklių vardų suteikti atsižvelgiant į abiejų tėvų vardus, o 2% atvejų taisyklėmis nesivadovauta. Lyginant trijų klasifikacijų duomenis, pastebėta, kad vieningai

motinos vardo raidės taisykle vadovaujasi tik ristūnų veisėjai. Tarp žirgynuose surinktų ir iš žemaitukų kilmės knygos išrašytų vardų erziliukams vardai dažnai parenkami ir pagal tėvą.

4. **Esant tendencijai vardus palikuonims rinkti pagal pirmąją tėvų vardo raidę, tolydžio mažėja vartojamųjų raidžių skaičius.** 49% žemaitukų vardų renkami iš *K* raidės. Dėl to vis sunkiau išrinkti naują vardą. **Norint išvengti kylančių sunkumų, reikėtų šių taisyklių visai ar iš dalies atsisakyti.**
5. Darbo pradžioje kelta hipotezė, kad nelietuviški vardai arkliams parenkami ne tik dėl tariamo gimtosios kalbos žodžių trūkumo, bet ir dėl menkstančio lietuvių kalbos prestižo. Atlikto tyrimo rezultatai hipotezę patvirtino: daugeliu atvejų nelietuviškus vardus arkliams davę savininkai manė, kad kitos kalbos vardas labiau tinka jų augintiniui, lietuviški vardai prasčiau skamba. Teigiama, kad arklius, pavadintus lietuviškais vardais, sunkiau parduoti. Angliški vardai renkami ne dėl to, kad sunku sugalvoti lietuvišką vardą, bet dėl mados ar komercinių tikslų.
6. **Augintojams kyla problemų dėl vardų, kurie suteikti nesilaikant lietuvių kalbos normų. Siekiant to išvengti, reikėtų registruoti tik fonetine rašyba paremtus vardus.**
7. Augintojai vieningai teigia, kad arklio spalvos įvardijimas nėra vardas, tačiau prieš 40 metų tai buvo pats populiariausias vardų davimo būdas. Specifiniai arklių vardai pagal spalvas nyksta. Viena iš priežasčių – mažėja darbinių arklių. Arklio spalva išliko reikšminga gyvulio identifikacijai, tačiau spalvų įvairovė nebeaktuali suteikiant vardus.
8. Šiuolaikinių arklių vardų daryba skurdesnė nei senesniųjų. **Arklių augintojai, rinkdami vardus, stengiasi surasti jau egzistuojančių žodžių, nepagalvojama apie vedinius ir dūrinius.**

Šaltiniai

Ristūnų veislės žirgų kilmės knyga XIV. Kaunas, 2005.

Žemaitukų veislės arklių kilmės knyga I–II. Sud. V. Macijauskienė. 2010.

Literatūra

Butkus A., 1995. *Lietuvių pravardės*. Kaunas: Aesti.

Karaliūnas S., 1997. *Kalba ir visuomenė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Kraujelytė J., 2005. *Lietuviški paukščių vardai*. Magistro darbas. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.

Norkaitienė M., 2003. Lietuvių zoonimai. Kiaulių (sus domesticus) vardai. *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*, 195–212. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Norkaitienė M., 2004. Lietuvių zoonimai. Ožkų (capra hircus) vardai. *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra*, 34–40. Šiauliai, Ryga: Lucilijus.

JŪREIVYSTĖS TERMINIJOS LEKSINIAI VARIANTAI

Sandra Sirvidienė

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje sandaros ir kilmės aspektais analizuojami sinoniminiai jūreivystės terminai – leksiniai variantai. Medžiaga tyrimui rinkta iš *Jūreivystės terminų vartosenos duomenyno*, kuriame sukaupta jūreivystės terminų iš vartosenos: jūreivystės žodynų, mokslinių studijų ir vadovėlių, įvairių leidinių, susijusių su jūreivyste, periodikos, teisės aktų. Ištyrus jūreivystės leksinius variantus, nustatytos su sinonimika susijusios terminijos problemos: nepagrįstoji sinonimika, leksinių variantų įvairavimas, reikšmių neatitikimas, nesistemiškumas, kt.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: jūreivystės terminai, sinonimai, leksiniai variantai, vartoseną.

Abstract

In the following article, lexical variants – synonymic maritime terms are being analyzed with respect to composition and origin. The materials for the research were collected from the *Jūreivystės terminų vartosenos duomenynas* (*Maritime Terms Usage Database*), where maritime terms of usage are accumulated: from the maritime dictionary, scientific studies and textbooks, various publications related to maritime, periodicals, legal acts. Having analyzed the lexical variants of maritime, the following terminology problems associated with synonyms have been established: unjustified synonymy, variation of lexical variants, discrepancy of meanings, non-systematic character, etc.

KEYWORDS: maritime terms, synonyms, lexical variants, usage.

Įvadas

Nors terminologijos literatūroje (Gaivenis 2002, Jakaitienė 2009) tarp reikalavimų terminams pabrėžiamas vienareikšmiškumas ir sinonimų neturėjimas, iš gausių tyrimų galima matyti, kad sinonimikos problema yra aktuali bet kurios srities terminijoje: kompiuterijos (Kaulakienė 2000; Celešienė 2011), architektūros (Kitkauskienė 2005), elektrostatikos (Stankevičienė 2012), statybos (Stunžinas 2005), medicinos (Zemlevičiūtė 2001), melioracijos (Keinys 2005) ir t. t.

Kaip sinonimų atsiradimo priežastis K. Gaivenis (Gaivenis 2002, 34) vardija atvejus, kai sinoniminiai terminai yra papildomas nominacijos šaltinis, kai seniau vartoti terminai yra terminų istorijos šaltinis, taip pat mini lietuviškų ir tarptautinių terminų vartojimą ir kt. Nors įprasta manyti, kad pagrįstoji terminų sinonimika (Kaulakienė 1994, 55) tarp savosios kalbos ir tarptautinių terminų yra būdinga tam tikram terminijos formavimosi etapui, esama net ilgametę vartojimo tradiciją turinčių mokslų terminų įvairavimo dėl kalbos ekonomijos, naujų terminų sudarymo, nepaisant jau esamų pavadinimų, įvairių terminologijos mokyklų ir kryptų savų terminų siūlymo, kalbinės interferencijos padarinių ir pan. (Stankevičienė 2012, 22).

Terminologijoje sinonimika vadinamas santykis tarp terminų, vienoje kalboje žyminčių tą pačią sąvoką (Celešienė 2011, 25). Leksiniais termino sinonimais laikomi terminai, kurie skiriasi leksine sudėtimi ir gali pakeisti vienas kitą visuose kontekstuose. Jie įvardija sąvokas, sąvokų mikrosistemose užimančias tą pačią vietą (Stankevičienė 2012, 22–23).

Vis daugėjant vartosenos tyrimų, tradiciškai suvokiama kaip bendrinės kalbos sistemos kalbos reiškinyje sąvoka *sinonimai* nebeapima visų vartosenoje esančių kalbos faktų, dėl to dažnai vartojama kita sąvoka *variantai*. Sinonimų ir variantų santykis kalbotyros darbuose nevienodai traktuojamas. „Pažymėtina, kad termino sinonimo ir varianto sąvoka daugiau vartojama lietuvių ir rusų terminologijoje. Anglakalbėje ir vokiečiakalbėje terminologijos literatūroje terminų sinonimiškumas ir variantiškumas nėra aiškiai teoriškai skiriamas. Aptariant sinonimines formas, prie jų tiesiog prišliejami variantai, kaip viena iš sinonimijos apraiškų“ (Stankevičienė 2012, 22). Terminologijoje ir termino sinonimas, ir variantas žymi tą pačią sąvoką be reikšmės skirtumų, jų funkcija iš esmės yra ta pati (Umbrasas 2004, 101).

Dažnai variantais laikomi tos pačios leksinės sudėties terminai, kurie skiriasi formaliaisiais dalykais, skiriama rašybos, morfologinė, darybinė, sintaksinė ir kt. variacija (Stankevičienė 2012, 22). Priklausomai nuo tyrimo aspektų, esama ir kitokios variantų ir sinonimų santykio sampratos. Variantų sąvoka kalbotyroje (ypač vartosenos tyrimuose) dažnai vartojama, kai kalbama ir apie skirtingas to paties kalbos vieneto realizacijas, apie norminius ir nenorminius kalbos reiškinius, neatskiriant nesisteminių kalbos reiškinių (pvz., kitų kalbos skolinių ar vertinių) (Miliūnaitė 2009, 147). Kadangi šiam tyrimui medžiaga rinkta iš vartosenos duomenyno, pasirinkta sąvoka *leksinis variantas: leksiniais variantais*¹⁷ laikomi ir norminiai, ir motyvuotai vartojami nenorminiai (arba galimi tokiais laikyti) skirtingos leksinės sudėties, žymintys tą pačią sąvoką terminai.

Tyrimo **tikslas** – išanalizuoti leksinius jūreivystės terminų variantus¹⁸.

Uždaviniai: 1) ištirti jūreivystės terminų leksinius variantus kilmės ir sandaros aspektais; 2) nustatyti su sinonimika ir variantiškumu susijusias jūreivystės terminijos problemas.

Šaltiniai: tyrimo medžiaga rinkta iš *Jūreivystės terminų vartosenos duomenyno* (toliau – JTVD), kuriame sukaupti terminai iš vartosenos, t. y. daugiau nei 20 leidinių ir šaltinių: jūreivystės žodynų (LAJŽ, TLŽŽ, JŽ, LSA, NakJJ); vadovėlių, mokslinių studijų ir vadovėlių, leidinių,

¹⁷ Šis terminas pasirinktas pagal JTVD naudojamą variantų klasifikaciją. Leksiniais variantais JTVD vadinami skirtingos leksinės raiškos terminai, žymintys tas pačias sąvokas. Kadangi jūreivystės leksika yra mažai norminta kalbininkų ir JTVD surinkti visi šaltiniuose vartojami variantai, į šią grupę patenka ir sinoniminiai terminai (leksiniai sinonimai) ir variantai, kurie palyginti gausiai vartojami, bet galimi laikyti neteiktiniais, vengtiniais ar šalutiniais normos variantais. Nesant išsamesnių vartosenos tyrimų, ne visada įmanoma atskirti, kurie jūreivystės terminai laikomi norminiais, kurie – nenorminiais, be to, priklausomai nuo norminimo tendencijų, jūreivystės terminijos vertinimas įvairiuose šaltiniuose normos atžvilgiu kinta. Tos pačios leksinės sudėties skirtingai rašybos, morfologinei, darybinei, sintaksinei variacijai apibūdinti JTVD pasirinkti kiti terminai: ortografiniai, gramatiniai ir kt. variantai.

¹⁸ Darybiniai sinonimai, kurie turi tą patį pamatinį kamieną, tačiau padaryti su skirtingomis sinoniminėmis priesagomis, nors gali būti laikomi atskiru sinonimų tipu arba leksinių sinonimų potipiu, šiame straipsnyje neanalizuojami.

susijusių su jūreivyste (A.Val, A.ValR, A.Dov, JT, J.ČerLT97, J.ČerLE, J.ČerLH, A.Man, kt.), teisinių aktų, periodikos.

Tyrimo **objektas** – jūreivystės terminai, kurie JTVD pažymėti kaip leksiniai variantai. Leksiniai variantai JTVD buvo nustatyti pagal šiuos kriterijus: 1) turintys tą pačią reikšmę, bet skirtingą leksinę raišką; 2) remiantis jūreivystės žodynų autorių pateiktomis sinonimų eilutėmis, nuorodomis *žr.* ir pan.; 3) remiantis kitų kalbų atitikmenimis.

Metodai: aprašomasis, statistinis, gretinamasis.

Leksiniai jūreivystės variantai straipsnyje analizuojami kilmės ir sandaros aspektais. Atsižvelgiama į jų reikšmės santykius bei vietą terminų sistemoje. Kalbotyros darbuose (Stunžinas 2005, Keinys 2005, Celiešienė 2011, kt.) kilmės atžvilgiu sinoniminiai terminai skirstomi į du tipus: vienakilmiai (homogeniniai) – kilę iš vienos kalbos; įvairiakilmiai (heterogeniniai) – kilę iš skirtingų kalbų. Prie jų priskiriami ir hibridiniai terminai (pvz., *transportavimas, eksploatacijos trukmė*). Sinoniminių terminų eilutės pagal sandarą skirstomos į: vienažodžių terminų, sudėtinių terminų ir mišriąsias eilutes. Mišriąsias eilutes sudaro vienažodžiai ir sudėtiniai terminai. Iš viso rastos 762 leksinių variantų eilutės¹⁹ (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. JT leksinių variantų eilutės pagal kilmę ir sandarą²⁰

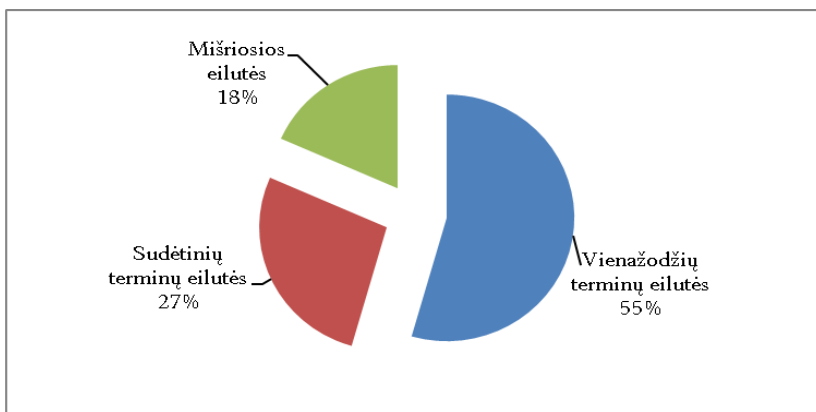
Leksinių variantų eilutės pagal sinoniminių dalių kilmę		Leksinių variantų eilutės pagal sandarą			Iš viso
		Vienažodžių terminų eilutės	Sudėtinių terminų eilutės	Mišriosios eilutės	
Įvairiakilmių leksinių variantų eilutės	Lietuviškų ir skolintų leksinių variantų eilutės	367	183	124	674
Vienakilmių leksinių variantų eilutės	Lietuviškų leksinių variantų eilutės	34	40	4	78
	Skolintų leksinių variantų eilutės	10	0	0	10
Iš viso		411	223	128	762

1. Įvairiakilmiai jūreivystės leksiniai variantai

Jūreivystės terminija pasižymi terminų, kilusių iš svetimų kalbų, gausa. Iš JTVD pateiktų 7782 pagrindinių terminų, kurių kilmė nustatyta, net pusė yra kilę iš svetimų kalbų: daugiausiai lotynų, graikų, olandų, anglų, prancūzų, vokiečių kalbų. Dėl to ir įvairiakilmiai leksiniai variantai sudaro didžiąją dalį, net 88,5 % tirtų terminų: apie pusę jų (55%) sudaro vienažodžiai terminai, 27 % – sudėtinių terminų leksinių variantų eilutės ir mažiausiai – 18 % – mišriosios leksinių variantų eilutės (žr. 1 pav.).

¹⁹ Terminų statistika pateikta remiantis 2014 m. rugsėjo mėn. JTVD duomenimis, kadangi duomenynas nuolat pildomas, jų skaičiai yra sąlyginiai.

²⁰ Lentelė sudaryta remiantis R. Stunžino straipsnyje *Statybos terminijos sinonimija* (Stunžinas 2005, 9) pateiktos lentelės pavyzdžiu.

1 pav. Įvairiakilmių jūreivystės leksinių variantų eilutės pagal terminų sandarą

1.1. Vienažodžių įvairiakilmių jūreivystės leksinių variantų eilutės

Daugiau nei pusė įvairiakilmių jūreivystės leksinių variantų eilučių sudaro **vienažodžiai terminai** (55%), pvz.: *fenderis* / *atmušas* (LAJŽ), *laivakelis* / *farvateris* (LSA), *hermetizacija* / *sandarinimas* (LAJŽ), *antsienis* / *bareljefas* (LSA) ir kt. Dažniausiai pirmenybė teikiama tarptautiniams terminams (LAJŽ, TLŽŽ, JŽ, kt.), tačiau priklauso nuo šaltinio pobūdžio, pavyzdžiui, LSA pirmenybė teikiama lietuviškiems terminams.

Galima išskirti tam tikras vienažodžių įvairiakilmių leksinių variantų grupes.

Nemaža grupė yra leksinių variantų, kuriuos galima vadinti pagrįstais sinonimais, kai konkuruoja stilistiškai ir semantiškai bei normos atžvilgiu tapatūs tarptautiniai ir lietuviški terminai: pvz.: *eksperimentas* / *bandymas* (LSA), *buja* / *plūduras* (JŽ, LAJŽ), *defrostacija* / *atsildymas* (TLŽŽ, LAJŽ), *dislokacija* / *iš(si)dėstymas* (JŽ, LSA), *štormas* / *audra* / *vėtra* (JŽ, JTVD), *barometras* / *slėgmatis* (LSA), *navigacija* / *laivedyba* (StJ) ir kt., taip pat lietuviški ir hibridiniai terminai, pvz.: *dalijimas* / *gradavimas* (LSA), *atkirtimas* / *pelengavimas* (TLŽŽ) ir kt.

Dalis jūreivystės šaltiniuose esančių leksinių variantų atsirado, kai šalia svetimžodžių (vertalų) pateikiami lietuvių kalbos pakaitalai, siekiant lietuvių kalbos taisyklingumo ir grynumo, pvz.: *aisbergas* / *ledkalnis* (TLŽŽ, JŽ), *šnokelis* / *alsuoklis* (ršt.), *brekvateris* / *bangolaužis* (LSA), *domkratas* / *kėliklis* (JŽ), *futas* / *pėda* (TLŽŽ), *vimpelas* / *gairėlė* (JŽ), *parolis* / *slaptažodis* (LAJŽ, TLŽŽ), *repiteris* / *kartotuvas* (LAJŽ) ir kt. Reikia paminėti, kad neteiktini, vengtini vartoti ar šalutiniai normos variantai jūreivystės žodynuose, kituose šaltiniuose pateikiami be nuorodų, koks jų vertinimo laipsnis, tik J. Banaičio žodynuose nuoroda žr: nurodo į terminą, kuriam teikiama pirmenybė, tad galima matyti, kad ir vartosenoje kai kurie nenorminiai variantai labiau paplitę nei siūlomi vietoje jų vartoti lietuvių kalbos taisyklingieji terminai: pvz., *anemometras*, kuris *Kalbos patarimuose* (L1, 19) traktuojamas kaip vengtina svetimybė, randamas TLŽŽ, TŽŽ, LAJŽ (su nuoroda žr. *vėjomatis*), JŽ, NakJĮ, A.DovPL, o teiktinasis lietuviškas *vėjomatis* / *vėjamatis* – tik LAJŽ; taip pat dažnesnis yra šalutinis (L1 115) normos variantas *vaterlinija* (LAJŽ, TLŽŽ, JŽ,

A.Dov., ršt., JT, J.ČerLH, JŽPŽ) nei siūlomas *vandenžymė* (LAJŽ), *vandenžyma* (LSA) ir t.t. Beveik vienodai sinonimiškai vartojami neteiktinas *buksyras*, *buksyruoti* (LAJŽ, TLŽŽ, JŽ, A.ValR, A.Dov, JŽPŽ, J.ČerLH, ršt. ir kt.) ir vietoje jų siūlomi terminai *vilkikas*, *vilkiti* (TLŽŽ, LAJŽ, ršt., A.ValR, J.ČerLE, kt.); vengtinas *farvateris* (LAJŽ, TLŽŽ, A.DovPL, ršt., LSA, kt.) ir teiktinas terminas *laivakelis* (StJI, LAJŽ, TLŽŽ, JŽ, LSA, kt.)²¹, t.t. Tokį sinoniminį normos požiūriu nenorminių svetimžodžių ir lietuviškų pakaitalų vartojimą galima paaiškinti tuo, kad kai kurie svetimžodžiai yra įsigalėję terminų sistemoje (jie paplitę tarp sudėtinių terminų, turi darinių), taip pat esama semantikos neatitikimo atvejų (pvz., *buksyras* ne tik velka laivus, bet ir stumia, dėl to terminas *vilkikas* atrodo nevisai tinkamas) ir pan.

Kad nenorminiai leksiniai variantai gali būti vartojami motyvuotai, rodo ir variantų nesiejimo atvejai, kai viename leidinyje esantys variantiniai terminai (arba nurodomi kaip nenorminiai), kitame pateikiami kaip atskiri terminai, pvz., *Kalbos patarimuose* kaip vengtinas pateikiamas *farvateris* ir jo pakaitalas *laivakelis* jūreivystės žodynuose LAJŽ, TLŽŽ teikiami atskirai, nesiejant į sinonimų eilutes, LSA pirmenybė teikiama *laivakelis*, kartu pateikiamas ir svetimžodis *farvateris*; terminas *buksyras* LAJŽ teikiamas su nuoroda žr. *vilkikas*, o TLŽŽ abu pateikiami nesiejant jų; terminas *grotas* TLŽŽ pateikiamas su nuoroda žr. *didburė*, o LAJŽ jau abu terminai pateikiami nesiejant jų; TLŽŽ terminas *krenas* pateikiamas su nuoroda žr. *(pa)svirimas*, o LAJŽ jie nesiejami, pateikiami atskirai, *bangosaugis* ir *molas* LSA pateikiami kaip sinonimai, o LAJŽ, TLŽŽ abu terminai pateikiami atskirai ir t.t.

Tarp variantiškų įvairiakilmių vienažodžių jūreivystės terminų yra nemaža grupė tokių, kai šalia kitų kalbų (dažnai tarptautinių) terminų pateikiami lietuviški leksiniai variantai turi nepageidaujamų terminijai stilistinių reikšmės atspalvių, yra archaizmai, tarminiai žodžiai, nepatogūs dėl darybos ir pan.: pvz., *momentas* / *akimirka* (LSA); *programa* / *eilėtvarka* (LSA); *stichija* / *gaivalas* (LSA); *elektra* / *žaiabė* (LSA); *bilietas* / *laivažymė* (LSA); kt.; *energija* / *agna* (LSA); *videžeris* / *lagūna* (LSA), kt. Tokios leksinių variantų eilutės randamos tik pavienių autorių, turinčių polinkį svetimžodžius lietuvininti, leidiniuose (LSA, NakJI). Iš vartosenos matyti, kad plačiau jų siūlomi lietuviški terminai nėra paplitę ir vargu ar prigis, pirmiausiai dėl to, kad siūlant individualius, savos kūrybos terminus, nebuvo atsižvelgiama į terminų sistemą: pavyzdžiui, į termino *momentas* lizdą įeina ne tik daugiau nei 30 sudėtinių terminų, bet paplitę ir jo dariniai kitų terminų lizdų sudėtiniuose terminuose: *momentinė apkrova*, *momentinis centras*, *momentinis galingumas*, *momentinis manevringumas*, tad LSA siūlomas *akimirka* ir jo galimi dariniai netinka sisteminiams terminams pakeisti, be to, turi nepageidaujamų stilistinių atspalvių.

Nedidelė grupė yra vienažodžių įvairiakilmių leksinių variantų eilučių, kai eilutėje susidaro

²¹ Minėtų terminų vartoseną aptarta straipsnyje Sirvidienė 2013 – Sirvidienė, S. Jūreivystės leksika: norminimas ir vartoseną. *Kalbos praktikos problemas 13*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 51–77.

net po tris ar daugiau sinonimų, pvz.: *intervalas / atstumas / nuotolis* (JTVD); *vachta / kelena / pamaina / budėjimas* (JTVD), t.t. Tai susiję su tuo, kad didžioji dalis jūreivystės žodynų yra verčiamieji keliakalbiai, todėl dažnai kitos kalbos sąvokų platumas aprėpiamas keliais lietuviškais sinonimais. R. Stunžinas tokius atvejus laiko dalinės sinonimijos atvejais, o kai kurių siūlytų net terminologijos atžvilgiu nevadinti sinonimais (Stunžinas 2005, 14). Iš pateiktų pavyzdžių matyti: kad termino *vachta* lietuviškais variantais nusakomos dvi skirtingos jo reikšmės: 1. „budėjimas“; 2. „pamaina“.

Esama ir daugiau kaip variantų pateikiamų įvairiakilmių vienažodžių jūreivystės terminų, kurie neatitinka vienas kito semantikos ir nusako ne tą pačią sąvoką, pvz.: *drekas* „nedidelis valtinis admiraliteto sistemos 16–48 kg svorio inkaras“ (JŽ) ir šalia pateikiamas terminas *kobinys* „metalinis kablys su smaigaliu, pritvirtintas prie medinio koto; naudojamas nedideliuose laivuose atsistumti nuo krantinės ir prisitraukti prie jos“ (JŽ); *halfvindas* „šoninis vėjas“ (LAJŽ); „kursas, kai vėjas pučia nuo 80 iki 100 laipsnių kampu“ (A. Dov.); „burlaivio kursas, kai laivo diametralioji plokštuma sudaro su vėjo krypties linija 90 laipsnių kampą“ (JŽ) ir kaip variantas pateikiamas *pusvėjis* (JŽ), kurio daryba susijusi su reikšmėmis „pusiau, mažai“ (plg. *pushektaris* „pusė hektaro“ (LKŽe), *pusgrūdis* „menkesnis grūdas, tarsi pusė grūdo“ (LKŽe), *pusgirė* „kiek mažesnė giria“ (LKŽe)); *krenas* „skersinis laivo posvyris“ (LAJŽ, JŽ) / *pasvirimas* (TLŽŽ, LAJŽ), kurio reikšmė bendresnė ir nenusako pasvirimo būdo ir kt.

1.2. Mišriosios ir sudėtinių įvairiakilmių jūreivystės leksinių variantų eilutės

Kiek mažiau tirtų įvairiakilmių leksinių variantų sudaro **mišriosios** (18 %) ir **sudėtinių** (27 %) jūreivystės terminų eilutės.

Sudėtinių įvairiakilmių leksinių variantų grupėje vyrauja priklausomųjų dėmenų sinonimika / variantiškumas, pvz.: *atšildyta / defrostuota žuvis, buksyravimo / vilkimo gervė, buksyrinė / vilkimo arka, sudurstytasis / interkostalinis floras, posvyrio / kreno išlyginimo sistema* ir kt. Priklausomieji skolintieji dėmenys dažniausiai yra hibridiniai terminai.

Sinoniminių / variantinių eilučių, kuriose būtų pagrindinių dėmenų skirtybių, rastos tik trys (*frachto kaštai / frachto išlaidos, ledlaužinis buksyras / ledlaužinis vilkikas, posūkio buja / posūkio plūduras*), o visais dėmenimis besiskiriančių nerasta. Leksinių variantų (jų darinių) vartojimas sudėtiniuose terminuose rodo, kad jų lietuviškieji atitikmenys / pakaitalai įsitvirtina terminų sistemoje.

Mišriųjų įvairiakilmių jūreivystės leksinių variantų grupėje daugiausiai eilučių su vienažodžiais skolintais ir dvižodžiais (ar daugiau dėmenų) lietuviškais terminais, pvz.: *altitudė / pakilos kampas, autbortas / pakabinamasis variklis, bridždekas / tiltelio denis* ir kt.

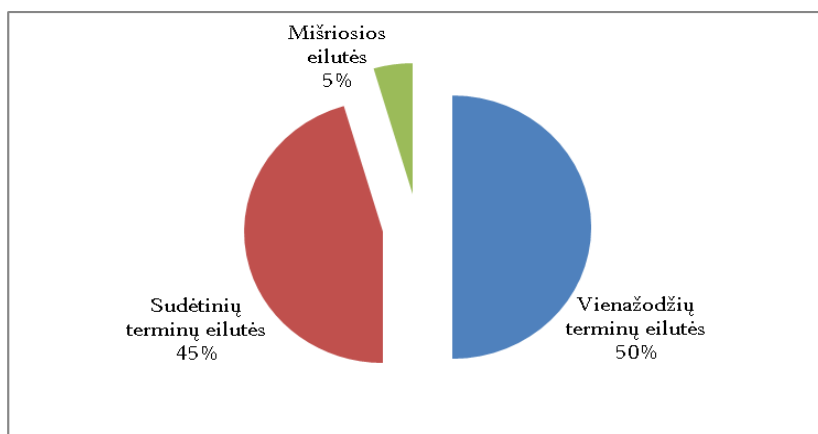
Retesnės eilutės su vienažodžiais skolintais ir dvižodžiais įvairiakilmais terminais, pvz.;

kranbalkis / sijinis kranas, kruizpelengas / kryžminis pelengas. Lietuviškų vienažodžių sinonimiškų įvairiakilmiams sudėtiniams terminams nėra. Apžvelgus mišriąsias įvairiakilmių terminų eilutes, galima teigti, kad vyrauja tendencija keisti skolintus terminus vien tik lietuviškais. Kitose kalbose sąvokos dažnai yra platesnės nei lietuvių kalboje, todėl skolintiems vienažodžiams terminams pakeisti dažnai reikia kelių lietuviškų žodžių. Kaip ir vienažodžių sinonimų eilutėse, pasitaiko nepagrįstosios sinonimijos atvejų, kai vartojami terminijai netinkami vaizdingi ar tarminiai žodžiai, pvz.: *achterpikas / galinė kertė, anticiklonas / aukšto slėgio urdulys, radiotelefonas / dažninis tolsakis* ir kt. Be to, dažnai vienažodžių, trumpų svetimos kilmės terminų lietuviškieji terminų variantai yra keliažodžiai, kurie neatitinka ekonomiškumo kriterijaus.

Apibendrinus galima teigti, kad įvairiakilmių jūreivystės leksinių variantų eilučių gausa rodo, jog jūreivystės terminija, nors ir nėra naujas leksikos sluoksnis, tačiau ji dar nenusistovėjusi ir lietuviški terminai konkuruoja su svetimos kilmės terminais. Tai patvirtina ir tai, kad vyrauja vienažodžių leksinių variantų eilutės (nors JTVD iš viso sudėtinių terminų yra net tris kartus daugiau negu pagrindinių), o sudėtinių ir mišriųjų leksinių variantų eilučių yra mažiau. Straipsnyje iškeltos leksinių variantų nesiejimo įvairiuose šaltiniuose, semantikos neatitikimo, kai kurių leksinių variantų nesistemiškumo, neekonomiškumo problemos taip pat rodo nenusistovėjusią vartoseną.

2. Vienakilmiai sinoniminiai jūreivystės terminai ir leksiniai variantai

Vienakilmių jūreivystės leksinių variantų eilutės sudaro žymiai mažesnę dalį nei įvairiakilmių, tik 11,5 %: pusę jų (50 %) sudaro vienažodžiai terminai, 45 % – sudėtinių leksinių variantų eilutės ir tik 5 % – mišriosios leksinių variantų eilutės (žr. 2 pav.).

2 pav. Vienakilmių jūreivystės leksinių variantų eilutės pagal terminų sandarą

2.1. Lietuviškų jūreivystės leksinių variantų eilutės

Lietuviškų jūreivystės leksinių variantų eilutės sudaro tik 10% tirtų sinoniminių eilučių. Apie pusę jų sudaro **vienažodžiai** terminai, pvz.: *akytumas / poringumas (JŽPŽ), iškyša / antgalis (NakJI), srovė / tėkmė (LSA), goža / mūša / bangomušis (NakJI), gramzda / grimzlė (JT), įlanka /*

užutėkis (JŽ), *valdomumas / vairingumas* (StJ), *laivyba / jūrininkystė* (StJ) ir kt. Panašiai tiek pat sinoniminių / variantinių **sudėtinių** lietuviškų terminų, pvz.: *apytikrė laivo vieta / apytikslė laivo vieta*, *apleisti laivą / palikti laivą*, *atbulinė eiga / atgalinė eiga*. Tik keletas (4) **mišriųjų** lietuviškų sinonimų eilučių: *atsiinkaruoti / pakelti inkarą* (TLŽŽ), *eiliečiai / eiliniai jūreiviai* (LSA). Trumpieji variantai atsirado dėl kalbos ekonomiškumo, patogumo, tačiau jų daryba nėra taisyklinga, pavyzdžiui, priesaga *-ietis* vengtina asmenims pavadinti pagal veiklos pobūdį,

Lietuviškų terminų sinonimija susijusi su žodynų autorių individualiai vartojamais lietuviškais leksiniais variantais, siekiu verčiant iš kitų kalbų rasti tinkamesnį, tikslesnį terminą. Vis dėlto terminijoje ji turėtų būti vengtina.

2.2. Svetimžodžių jūreivystės leksinių variantų eilutės

Skolintų jūreivystės leksinių variantų eilučių rasta tik 1,5 % (10): *achterštagas / grotstenbakštagas*, *alavas / cinas*, *apselis / bizanstakselis*, *šturmanas / kapitonas*, *španhautas / špantas*, *cisterna / tankas*. Šie variantai atsirado greičiausiai žodynų autoriams verčiant iš skirtingų kalbų jūreivystės šaltinių, dalis jų skiriasi semantika.

Išvados

Kilmės atžvilgiu jūreivystės terminijoje išsiskiria trys leksinių variantų grupės: didžiausią dalį (net 88,5 %) sudaro įvairiakilmių leksinių variantų; mažesnę (10 %) – lietuviškų leksinių variantų ir tik 1,5 % – svetimžodžių variantų eilutės.

Dažniausiai jūreivystės šaltiniuose pirmenybė teikiama svetimoms kilmės terminams, tačiau esama leidinių (LSA, NaJ, StJ), kuriuose pirmenybė teikiama tik lietuviškiesiems.

Tarp jūreivystės įvairiakilmių leksinių variantų pasitaiko ne tik pagrįstosios sinonimijos atveju, kurie terminologijoje pateisinami, tačiau esama nemažai atvejų, kai kaip leksiniai variantai pateikiami nenorminiai terminai, taip pat terminijai netinkami dėl stilistinių atspalvių, nesistemiškumo, individualūs tam tikrų leidinių autorių sugalvoti terminai.

Sandaros atžvilgiu daugiau nei pusę tirtų jūreivystės terminų sudaro vienažodžių leksinių variantų (54 %), mažiau (29 %) – sudėtinių leksinių variantų, mažiausiai (17 %) – mišriosios leksinių variantų eilutės. Vienažodžių leksinių variantų vyravimas rodo, kad terminų sistemoje jų vartoseną nėra nusistovėjusi ir dar neišplitusi sudėtiniuose terminuose bei dariniuose.

Ištyrus jūreivystės leksinius variantus, nustatytos šios su sinonimika susijusios problemos: variantams būdingas reikšmių netapatumas, nesistemiškumas, nenorminių variantų paplitimas, terminų su nepageidaujama stilistiniais reikšmės atspalviais paplitimas.

Literatūra

Celečienė V., 2011. Įvairiakilmė sinonimija – dėsningas lietuviškos kompiuterijos terminijos

norminimo etapas. *Santalka: Filologija, Edukologija 19, nr. 1, 25–30.*

- Gaivenis K., 2002. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Jakaitienė E., 2009. *Lietuvių kalbos leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kaulakienė A., 1994. Fizikos ir technikos terminų sinonimijos vertinimas. *Lietuvių kalbotyros klausimai: Kalbos normalizacijos klausimai 31, 51–56*, Vilnius.
- Kaulakienė A., 2000. Kompiuterinės terminijos sinonimija: yda ar būtinybė. *Terminologija 6, 23–28*.
- Keinys S., 2005. *Dabartinė lietuvių terminologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Kitkauskienė L., 2005. Architektūros terminų sinonimija. *Lietuvių katalikų mokslų akademijos suvažiavimo darbai 19, 211–219*. Vilnius.
- Miliūnaitė R., 2009. *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Sirvidienė S., 2013. Sirvidienė, S. Jūreivystės leksika: norminimas ir vartoseną. *Kalbos praktikos problemos 13, 51–77*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Stankevičienė S., 2012. Variantinė ir sinoniminė lietuvių ir vokiečių kalbų elektrosstatikos terminų raiška. *Kalbų studijos 21, 21–27*.
- Stunžinas R., 2005. Statybos terminijos sinonimija. *Terminologija 12, 7–26*.
- Umbrasas A., 2004. Bendrašakniai dvižodžių teisės terminų sinonimai ir variantai 1918–1940 m. Lietuvos kodeksuose. *Terminologija 11, 100–118*.
- Zemlevičiūtė P., 2001. Sinoniminiai „Medicinos enciklopedijos“ terminai. *Terminologija 8, 34–49*.

Šaltiniai

- A.Dov – Dovydenas A. *Buriavimas*. Verslo žinios, 2005.
- A.DovPL – Dovydenas A. *Pramoginiai laivai*. Verslo žinios, 2008.
- A.Man – Maniachin A. *Pramoninės žvejybos priemonių sandara ir eksploatacija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007.
- A.Val – Valiukėnas A. J. *Laivo valdymas ir eksploatacija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007.
- A.ValR – Valiukėnas A. J. *Laivo valdymas ir eksploatacija* (rankraštis). 2007.
- J.ČerLE – Čerka J. *Laivo eigumas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2005.
- J.ČerLH – Čerka J. *Laivo hidroaeromechanika*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2009.
- J.ČerLT97 – Čerka J. *Laivo teorija : praktinis laivo jūrinių savybių nustatymas: vadovėlis laivinių specialybių bakalauro lygmens studijoms*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1997.
- JT – Vytautas Paulauskas, Jurgis Banaitis, Raimondas Barzdžiukas, Martynas Jonkus, Artur Kaulitzky, Valdas Lukauskas, Ričardas Maksimavičius, Anatolij Maniachin, Donatas Paulauskas, Angelė Paulauskienė, Birutė Plačienė. *Jūrininkystės technologija I–II*. Klaipėda:

UAB „Klaipėdos banga“, 2008.

JTVD – *Jūreivystės terminų vartosenos duomenynas*. Prieiga per internetą:
<<http://is.ku.lt/zodynas/index>>.

JŽ – Velička A. *Jūreivystės žodynas*. Klaipėda, 1991.

JŽPŽ – Velička A. *Jūreivystės, žvejybos ir politechnikos terminų žodynas*. Klaipėda, 1992.

L1 – *Kalbos patarimai*. Kn. IV: Leksika: skolinių vartojimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.

LAJŽ – Banaitis J., *Lietuvių-anglų kalbų jūrinis žodynas*, Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2008.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005;
prieiga per internetą: <www.lkz.lt>.

LSA – Pakalniškis V. *Laivybos sąvokų aiškinimas*. Klaipėda, 2005.

NakJĮ – Nakas R., Stundžia B. *Jūriniai įvardai*. Torontas, 1992.

Ršt. – Priedas *Jūra*. Klaipėda.

StJĮ – Stundžia B. *Jūriniai įvardai*. Torontas, 1996.

TLŽŽ – Banaitis J., *Jūrų technikos laivybos, žvejybos lietuvių-rusų-anglų kalbų žodynas*.
Klaipėda, 1994.

TŽŽ – Vaitkevičiūtė Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. A–K, L–Ž. Vilnius: leidykla „Žodynas“,
1999–2000.

Informacija apie autorius

Albinas Drukteinis – Klaipėdos universiteto Kalbotyros ir etnologijos katedros profesorius, daktaras

Vaida Drukteinytė – Klaipėdos universiteto Kalbotyros ir etnologijos katedros docentė, daktarė

Laura Grigaliūnaitė – Klaipėdos universiteto lietuvių filologijos ir kalbos tvarkybos programos
bakalaurė

Ieva Meižytė – Klaipėdos universiteto baltų kalbotyros programos magistrantė

Ieva Meškytė – Klaipėdos universiteto baltų kalbotyros programos magistrantė

Gintė Ramanauskaitė – Vytauto Didžiojo universiteto magistrantė

Sandra Sirvidienė – Klaipėdos universiteto Kalbotyros ir etnologijos katedros asistentė